

SOCIALT ARBEJDE
OG UNGE MED MISBRUG

UNDER HUDEN PÅ PROBLEMET

EN ANTOLOGI AF JETTE NYBOE, LIS DØSSING OG KAREN SCOTT

UNDER HUDEN PÅ PROBLEMET

Socialt arbejde og unge med misbrug

SERVICESTYRELSEN / LOS

September 2007

UNDER HUDEN PÅ PROBLEMET

Socialt arbejde og unge med misbrug

© Servicestyrelsen, LOS, Landsforeningen af Socialpædagogiske Opholdssteder og forfatterne, 2007

Redaktion: Jette Nyboe, Lis Døssing og Karen Scott

Sproglig bearbejdelse: Karen Rostrup Böyesen

Tilrettelæggelse og layout: John Furland, Karlslunde

Bogen er sat med ITC Stone Serif

Fotos: Michael Damgaard

Tryk: P. E. Offset, Varde

1. udgave, 1. oplag

Trykt i 600 eksemplarer

ISBN 978-87-92031-59-4 (trykt)

ISBN 978-87-92031-64-8 (elektronisk)

Pris: Gratis

Henvendelser vedrørende indholdet kan ske til Jette Nyboe, Servicestyrelsen, eller til de enkelte bidragydere.

Bogen kan downloades og rekvireres via www.servicestyrelsen.dk og www.vfcudsatte.dk

Bogen kan også fås ved henvendelse til:

Servicestyrelsen

Udsatteenheden – København

Åbenrå 5, 1. sal

1124 København K

Tlf. 33 17 09 00

Fax: 33 17 09 01

kbh@vfcudsatte.dk

Indhold

FORORD	5
INDLEDNING	7
Nødvendige diskussioner	8
Antologiens artikler	15
MISBRUG OG AFHÆNGIGHED	
– en præsentation af Mads Uffe Pedersens forståelsesramme	
Af Karen Rostrup Böyesen	19
ALTERNATIVER TIL VIDEN	
– andre indfaldsvinkler til at kvalificere socialarbejdere til at	
hjælpe unge misbrugere	
Af Morten Nissen	31
AFHÆNGIGHED OG URINTEST	
– hvordan virker stoffer?	
Af Henrik Rindom	47
TILLID OG RESPEKT	
– pædagogik, værdier og struktur på et privat behandlingstilbud	
Af Poul og Anette Friborg	57
SYNLIGGØRELSE AF MISBRUG	
– et forløb med kompetenceudvikling	
Af Rikke Dalentoft og Henrik Jørgensen	67
LITTERATUR OG LINKS	77
BILAG 1: Projektbeskrivelse	
BILAG 2: De deltagende opholdssteder ved projektets afslutning	

Forord

Unge brug af rusmidler har været genstand for en stigende opmærksomhed i mange år. I de senere år har også de helt unges – de under 18-åriges – forbrug påkaldt sig en særlig bekymring.

Der har været iværksat flere undersøgelser af behovet for behandling, bl.a. med baggrund i diverse praksiserfaringer, hashens rolle i ungdomskulturen, forsøg med udvikling af pædagogik og forskellige behandlingsformer.

Nogle af disse nyere undersøgelser, samt den af Folketinget indførte behandlingsgaranti (Socialministeriet, 2005) for unge under 18 år med stofmisbrug, førte til et samarbejde mellem Videns- og Formidlingscentret for Socialt Udsatte (i dag en del af Servicestyrelsen) og Landsforeningen af opholdssteder, botilbud og skolebehandlingstilbud (LOS) der blandt sine medlemmer tæller de fleste af landets privatdrevne socialpædagogiske opholdssteder.

Samarbejdet blev udmøntet i et etårigt kompetenceudviklingsprojekt der blev gennemført i 2006 og afsluttes med udgivelsen af denne antologi og et seminar der afholdes i september 2007. Projektmidler til undervisning og konsulentstyring er bevilget af Socialministeriet.

Antologien er et blik ind i kompetenceudviklingsprocessen og en formidling af nogle af de erfaringer der blev udvekslet mellem de deltagende opholdssteder og oplægsholderne. Den tænkes benyttet af praktikerne på området og dem af deres samarbejdspartnere der også møder udfordringer i funktioner relateret til unge med et problematisk forhold til rusmidler.

De erfaringer og den viden deltagerne har stillet til rådighed i projektet, er værdifulde indslag i den løbende debat og i udviklingen af metoder i arbejdet med disse unge. Det har været et stort arbejde for de deltagende opholdssteder at deltage med hele medarbejdergrupper igennem et forløb på et år – et arbejde de har afsat store resurser til at gennemføre.

I håbet om at antologien her kan bidrage til yderligere refleksion over udfordringerne i arbejdet omkring de unge, ønskes hermed god læselyst.

Servicestyrelsen & LOS

Indledning

Erfaringer peger tydeligt på at helt unge med misbrugsproblemer kræver andre pædagogiske strategier end voksne med misbrugsproblemer. Det skyldes først og fremmest at de unges misbrugsproblemer har en anden karakter end de voksnes, men det er også konstateret at mange unge afholder sig fra at søge hjælp hvis der fokuseres for ensidigt på misbrug. Retorikken viser sig således at have sin egen betydning. De unges associationer om misbrugere svarer ikke til deres selvopfattelse og kan dermed udgøre en barriere i sig selv.

De unges misbrug er anderledes end de voksnes, og ofte skal det ikke behandles som det primære problem, men skal ses som et blandt mange problemer der skal adresseres hos den unge. Denne viden igangsatte en anderledes tænkning omkring både emnet og målgruppen: Var det i virkeligheden behandlingstilbud der kunne arbejde mere holistisk med den unges hele livssituation der var brug for – tilbud med fokus på ungdomspædagogik, hverdagsliv og inklusion – frem for tilbud med fokus på misbruget som et selvstændigt problem?

I 2005 blev der indført en ændring i Serviceloven om en social behandlingsgaranti for unge under 18 år med så omfattende et misbrug at det vurderes selvstændigt behandlingskrævende. Det vil sige tilfælde hvor brugen af rusmidler ikke længere 'blot' er en del af den unges hele livssituation, men reelt er blevet et selvstændigt problem der nødvendiggør at den unge modtager egentlig misbrugsbehandling før han eller hun er i stand til at modtage andre tilbud.

Mangel på tilbud og relevante behandlingspladser har igennem årene været en stadig del af diskussionen om unge og misbrug – både i relation til unge med behov for et helhedsorienteret socialpædagogisk tilbud, og i relation til de få unge der har brug for decideret misbrugsbehandling. Fx påpegede Thisgaard og Zeeberg i en undersøgelse i 2001 at der manglede relevante socialpædagogiske tilbud til unge med misbrug. Og forud for behandlingsgarantien fremførte flere eksperter at det kunne blive svært at opfylde garantien hvis der ikke er nok behandlingssteder der ønsker at modtage

unge der har rusmiddelproblemer og ser sig i stand til at løfte denne opgave (Socialpædagogen, 2005).

For at bidrage til udviklingen af området udarbejdede VFC Socialt Udsatte og LOS i fællesskab et kompetenceudviklingsprojekt hvis formål var at opkvalificere indsatsen på opholdssteder for at ruste dem bedre til at modtage og rumme unge med misbrugsproblemer. Projektet lagde vægt på at opholdsstederne blev kvalificeret til at arbejde med de unges misbrugsproblemer for at forhindre at misbruget kommer til at diskvalificere dem til en anbringelse på et opholdssted eller bliver årsag til et sammenbrud i anbringelsen.

På et område der omfatter unge, pædagogik, misbrugsbehandling og samfundets valg af strategier i denne forbindelse, forekommer mange forskellige opfattelser, definitioner og forslag til handling. I kompetenceudviklingsprojektet valgte vi at formidle en bredspektret viden til deltagerne. Viden, kunnen og forskningsbaserede refleksioner blev præsenteret af oplægsholdere – både fra universitetsmiljøet og fra vidt forskellige private og offentlige praksisverdener.

Denne antologi er en præsentation af en del af de eksterne indlæg. Artiklerne er skrevet af oplægsholderne selv (én undtaget). Den omgivende tekst er forfattet af redaktørerne. Artiklernes forfattere præsenterer hver især deres individuelle viden og holdninger til emnet. Disse er ikke nødvendigvis indbyrdes overensstemmende.

Nødvendige diskussioner

I arbejdet med unge og misbrug er der en række faglige problemstillinger der er væsentlige – og nødvendige – at forholde sig til. Nedenfor præsenteres nogle af de faglige overvejelser man som tilbud bør gøre sig i forhold til at vurdere om og hvordan man vil arbejde med misbrugsproblematikker hos unge:

- Hvad er misbrug?
- Målgruppeopmærksomhed
- Smitter misbrug?
- Illegalitet og rusmidler
- Samarbejde

Valget af disse temaer tager udgangspunkt i projektdeltagernes interesse for de emner de blev præsenteret for – udvalgt efter hvilke der gav mest anledning til refleksion og debat, bl.a. på baggrund af eksterne oplæg.

Hvad er misbrug?

Verdenssundhedsorganisationen WHO har følgende definition af misbrug: "Brug af rusmidler bliver til misbrug når forbruget har fået et sådant omfang og sker på en sådan måde at det medfører legemlige, psykologiske og/eller sociale skader for individet og/eller dennes omgivelser". Denne definition af misbrug er en social diagnose der er bestemt ud fra en given samfundsmæssig kontekst. Misbruget er her det skadevoldende forbrug. Det beskrives som destruktivt – som noget 'vi' tager moralsk afstand fra (Ege, 2004). Det er værd at notere sig at der også findes diagnostiske definitioner hvor diagnoserne 'misbrug' og 'afhængighed af rusmidler' først stilles efter at man har klassificeret og defineret en række betingelser.

Udvikling af et misbrug går fra det sporadiske og eksperimenterende forbrug over et risikoforbrug til et misbrug der kan føre til afhængighed. Der vil være glidende overgange mellem de forskellige faser og processen er ikke lineær men vil bølge frem og tilbage og være forskellig fra ung til ung (Ehrenreich & Pihl Hansen, 2006). Risikoforbruget der befinder sig i overgangen mellem et forbrug og et misbrug, er svært at definere. Her finder man også brugere med sociale problemer der ikke med sikkerhed kan tilskrives brug af rusmidler (Vind & Finke, 2006). Afhængighed er en mere fremskreden tilstand end misbrug. Afhængighed kan karakteriseres ved konstant stoftrang og fysiske eller psykiske abstinenser. Rusmidlet har fået en dominerende rolle i livet og den unge vil ofte få tilbagefald i forsøget på at bryde afhængigheden.

Flertallet af unge i Danmark har et eksperimenterende brug af rusmidler, især alkohol og hash. Forbruget er et led i socialiseringsprocessen fra barn til voksen. For de fleste unge udvikler det eksperimenterende forbrug sig til et socialt accepteret forbrug.

Et tydeligere fokus, flere nuancer og mere forståelse for begrebet misbrug var en del af deltagernes resultat af kompetenceudviklingsforløbet. Særligt via Mads Uffe Pedersens forklaringsmodel (se artikel) der tydeligt illustrerer kompleksiteten i misbrug og baggrunden for at udvikle et misbrug. Ved at arbejde med denne forklaringsmodel blev begreberne mindre teoretiske og nemmere at overføre til hverdagen. Vigtigheden af at producere fælles sprog og fælles begrebsafklaring før man kan ændre sin praksis, beskrives i Rikke Dalentoft og Henrik Jørgensens artikel.

Målgruppeopmærksomhed

I megen litteratur om unge med misbrugsproblemstillinger inddeles de unge i forskellige målgrupper. Fordelen ved en sådan opdeling er at man kan sætte ind over for grupper af unge med tiltag målrettet deres særlige problem. En ulempe er at tilgangen er statisk, og man risikerer at miste blikket for andre grupper af unge der kommer til med andre typer problemer. En anden ulempe er at der kan være unge med problemer der ikke passer ind under målgruppedefinitionen eller med en problemsammensætning der hører til i flere målgrupper.

Misbrug hos unge ses sjældent som et isoleret problem, men indgår som ét af en ofte lang række sociale problemer knyttet til familie, arbejde, uddannelse, fritid, kammerater mv. Nogle unge har desuden psykiske eller psykiatriske problemer og bruger rusmidler til selvmedicinering. Uanset hvor massivt et forbrug af rusmidler er, vil den unge typisk ikke se sig selv som misbruger. Hvis den unge selv søger rådgivning eller støtte, er det oftest til andre problemer end rusmiddelforbruget. Erfaringerne viser da også at unge skal have hjælp og støtte til hele deres situation – ikke kun til misbruget.

Mads Uffe Pedersen præsenterer en opdeling af unge i forskellige kategorier, men pointerer samtidig at de færreste unge passer ind i én kategori. Den enkelte unge vil snarere have karakteristika der passer ind i flere kategorier og vil gennem ungdommen flytte sig mellem kategorierne. Selv om en sådan tilgang er krævende at håndtere, kan den medvirke til at skabe forståelse og overblik over baggrunden for unges brug af rusmidler, særligt for professionelle der arbejder med unge, og dermed sætte ind hvor risikoen for at ende i afhængighed er størst.

En lidt anden type inddeling af unge med misbrugsproblemer præsenteres i en undersøgelse fra 2006. Her er tages der afsæt i graden af opbakning fra de unges netværk og de unges eget ønske om forandring. 'De nemme' er typisk de yngre unge med god forældreopbakning. Gruppen af unge der er henvist til et opholdssted, oplever ikke altid selv at der er noget at være bekymret for. Her er det forældre eller andre voksne der har taget initiativ til handling. Den sidste gruppe, 'de svære', er dem der nægter at have problemer, de vil ikke noget og har ingen forældreopbakning (Ehrenreich & Pihl Hansen, 2006).

Et forskningsprojekt fra Center for Rusmiddelforskning fra 2006 pointerer at en stor del under 18-årige med misbrugsproblemer spontant stopper eller overgår til et mere rekreativt forbrug af psykoaktive stoffer omkring de

20-30 år. Særligt sårbare unge, med øget risiko for ikke at komme ud af misbruget spontant, inddeles i tre grupper: unge med særlig sårbarhed over for psykiske eller psykiatriske problemer, unge med misbrugsproblemer og en tidlig rusmiddeldebut og unge der har udviklet et afhængigt forbrug. Disse tre grupper er karakteriseret ved at have eller udvikle andre problemer end misbruget og ved at have behov for støtte og behandling. Disse unge er ofte meget ambivalente i forhold til behandling og dropper ud hvis den er for styret og der er for meget fokus på misbrugsbehandling. Et tilbud med fokus på et pædagogisk indhold har ofte mere succes med at fastholde de unge (Vind & Finke, 2006).

Målgruppen for mange socialpædagogiske opholdssteder er socialt udsatte unge – unge med komplekse sociale problemer der, for en dels vedkommende, kan antages at omfatte et risikoforbrug eller misbrug. Derfor har diskussionerne om målgruppeafgrænsning og opholdsstedernes faglige rummelighed været centralt placeret i projektet og indgår også i flere af antologiens artikler.

I artiklen 'Synliggørelse af misbrug' fortæller forfatterne om den indflydelse deres unges brug af rusmidler havde fået på kulturen på stedet – en negativ kultur som personalet manglede pædagogiske redskaber til at takle. Derfor valgte de at deltage i et kompetenceudviklingsforløb udmeldt af det daværende Århus Amt. I artiklen beskriver de hvilke redskaber forløbet gav dem at arbejde med og hvilken betydning det har haft for deres afdeling.

Morten Nissen peger på i sin artikel at man i forhold til emnet stofafhængighed ofte havner i ét af to yderpunkter: på den ene side tabu om at tale om afhængighed og på den anden side at se afhængighed som en isoleret helhed med risiko for at se stofafhængigheden som årsag til alle den unges problemer.

Smitter misbrug?

I forlængelse af diskussionen om afgrænsning af målgruppen trænger et andet spørgsmål sig på: Kan man have unge med et misbrug af rusmidler sammen med unge der ikke har det?

Som nævnt ovenfor er risikoforbrug eller misbrug af rusmidler sjældent det eneste problem for socialt udsatte unge. Disse unge vil dog ofte ikke se sig selv som misbrugere, endsiges acceptere at rusmiddelforbruget er problematisk. De unge ser sig derfor heller ikke som hørende til i målgruppen for et decideret misbrugsbehandlingssted så hvis de skal hjælpes, må det blive

gennem et tilbud der ikke fokuserer på misbrug alene. Et sådant sted vil også rumme unge uden et problematisk forhold til rusmidler.

Brugen af rusmidler blandt unge er i dag et meget udbredt fænomen i hele landet – det gælder både alkohol og illegale rusmidler. Rusmidlerne er lettilgængelige og prisen en overkommelig. Unge der tiltrækkes af rusmidler og vil eksperimentere med dem, har rige muligheder for at få fat på dem. Man kan derfor men rimelighed antage at fristelsen for unge ikke er større i et særligt tilbud for unge, fx et opholdssted, end det er andre steder i samfundet hvor unge mødes.

I en artikel fra 2003 peger Morten Nissen og Christine Vinum dog på flere vanskeligheder ved at sammenbringe unge med og uden misbrug – eller et problematisk forbrug. De påpeger at tabu om misbrug kan medføre at professionelle der arbejder med unge, har svært ved at se problemet i øjnene og enten ser gennem fingre med de unges omgang med rusmidler – og altså ikke forholder sig ansvarligt til problemet – eller løser problemet ved at smide den unge ud af tilbuddet så han eller hun ikke 'smitter' de andre unge. De påpeger også en anden vanskelighed, nemlig angsten for at blive kendt som et 'summer-sted' blandt henvisende sagsbehandlere, kolleger, de unge selv og deres familier. Man vil kendes for gode resultater og helst tiltrække unge hvor succesraten sandsynligvis er højst, medmindre selvfølgelig at tilbuddet har som speciale at tage sig af de 'tunge unge' – dem med et misbrug.

Michael Lipsky, amerikansk professor i statsvidenskab, beskriver og problematiserer den kløft man kan sige socialarbejdere befinder sig i – kløften mellem krav fra lovgivning, organisation og ledelse på den ene side og de begrænsede resurser og muligheder for at løse opgaven på den anden side. Denne kløft kan give socialarbejderne en følelse af utilstrækkelighed. For at løse dette dilemma kan socialarbejderen havne i mere eller mindre bevidste afværgemekanismer der afbøder dilemmaet, men ikke løser det på tilfredsstillende vis. (Ehrenreich og Nyboe, 2004). En sådan afværgemekanisme kan være creaming, dvs. at man som tilbud vælger at gå uden om den besværligste del af målgruppen.

At have både misbrugende og ikke-misbrugende unge sammen kan også bruges konstruktivt som det er beskrevet af Rikke Dalentoft og Henrik Jørgensen i deres artikel. Her præsenterer de blandt andet medarbejdernes overvejelser i forbindelse med værelsesfordelingen hvor det konkret vælges om man i den aktuelle situation kan have glæde af at blande ikke-misbrugende og misbrugende unge.

Illegalitet og rusmidler

Hash er et udbredt rusmiddel blandt unge. Hash er også ulovligt at handle eller besidde. I foråret blev loven strammet så der nu gives bøder også for besiddelse af mindre portioner hash til eget brug. Som medarbejder på et opholdssted der arbejder med socialt udsatte unge, vil man være nødt til at forholde sig til den formelle illegalitet omkring hash og andre stoffer. Man kan ikke tillade illegale stoffer på opholdsstedet, men hvordan skal man forholde sig til at de unge brugere sandsynligvis har eller har haft et forbrug af hash, måske også af andre stoffer? Det er nødvendigt at gøre sig klart hvordan man vil håndtere forbuddet mod stoffer – hvilke regler der giver mening og hvilke konsekvenser brud på reglerne skal have.

Morten Nissen reflekterer i sin artikel over yderpunkterne i kulturen omkring stofafhængighed – benægtelse og besættelse – som han mener har indvirkning på at institutioner enten er specialiserede i at arbejde med afhængighed eller har svært ved at rumme den.

Regler om og forbud mod rusmidler må ikke udvikle sig til at de unges forbrug af illegale rusmidler bliver tabu. En åben dialog mellem medarbejder og ung, en dialog der også omfatter den unges forhold til rusmidler, kan medvirke hertil. Og som det beskrives i artiklen om Fløjen, fører en åben og kritisk tilgang ikke nødvendigvis til at de unge oplever at deres rusmiddel-forbrug legaliseres.

Samarbejde

Samarbejde er et centralt element i socialt arbejde med udsatte grupper – samarbejde mellem kolleger, på tværs af fag, institutioner og sektorer. Ehrenreich & Pihl Hansen (2006) peger blandt andet på at en indsats over for unge med misbrug skal bygge på en helhedsforståelse og på at kontakten skal være vedholdende. Den unge skal have hjælp til hele sin situation og samtidig have mulighed for at knytte tillidsfuld kontakt til en troværdig voksen som er vedholdende over tid og gennem eventuelle konflikter. For at gøre indsatsen både helhedsorienteret og vedholdende må man koordinere og inddrage relevante parter. Et velfungerende samarbejde på tværs af fag, institutioner – private såvel som offentlige – og sektorer kan bane vejen for at etablere en sådan koordineret indsats for den konkrete unge.

Samtidig viser flere undersøgelser at det ofte er svært at få tværfaglige og tværsektorielle samarbejder til at fungere. I støtte- og kontaktpersonordningen for voksne misbrugere og hjemløse er den helhedsorienterede og

koordinerede indsats også et væsentligt omdrejningspunkt (Zeeberg & Rostrop Böyesen, 2006). SKP-ordningen har gjort sig nogle vigtige erfaringer med tværfagligt og tværsektorielt samarbejde som kan overføres til arbejdet med unge med misbrug. Erfaringerne fra SKP-arbejdet peger på at det letter samarbejdet hvis parterne kender hinandens fagligheder og ansvarsområder og er opmærksomme på barrierer som kan opstå på baggrund af forskellige traditioner – faglige, organisatoriske og kulturelle. En positiv samarbejdsvilje fremmes gennem samtale og diskussion. Vigtige temaer i dette arbejde kan være:

- Har vi samme menneskesyn? Taler vi om unge med misbrugsproblemer på samme måde?
- Er vi forudindtagne imod hinandens faggrupper eller organisatoriske forankring?
- Hvad betragter vi som kvalitet i indsatsen over for unge med misbrugsproblemer?
- Hvad er vores viden om unge med misbrugsproblemer?
- Hvad er vi hver især bedst til i mødet med unge med misbrugsproblemer?
- Hvad er et realistisk succeskriterium i samarbejdet, og hvordan kan vi hjælpes ad med at nå det?
- Kan vi have glæde af nogle få regler for vores samarbejde?

Morten Nissen peger i sin artikel på vigtigheden af at italesætte og udveksle konkrete erfaringer, fx i erfa-grupper med andre professionelle der arbejder inden for samme område. Erfaringsudvekslingen kan udfolde og problematisere hvordan de enkelte samarbejdspartnere arbejder med unge og misbrug, og gøre deltagerne bedre til at lære de unge at gå i dialog med folk der betyder noget i deres liv.

For professionelle der arbejder med unge er det meget væsentligt at etablere et godt samarbejde med den unge og hans eller hendes familie. Ifølge Serviceloven skal den unge og familien ikke alene inddrages i hele den sociale indsats, man ser også inddragelsen som et vigtigt grundlag for at opnå gode resultater. Der peges videre på vigtigheden af at handleplaner udarbejdes i et samarbejde med den unge og forældrene, og at de involverede parter oplever at blive taget alvorligt. Det fremhæves desuden at forældre til anbragte unge skal inddrages når der træffes beslutninger der vedrører den unges hverdag.

Morten Nissen peger i sin artikel ikke kun på vigtigheden af at den unge

inddrages i indsatsen, men går skridtet videre: Hvis man som socialarbejder vil tage sig af unges rusmiddelafhængighed, må udgangspunktet være den enkelte unges egen definition, udpegning og italesættelse af afhængigheden! Det er den unges viden der betyder noget og den mest konstruktive position socialarbejderen kan vælge, er som den ikke-vidende – forstået som et startpunkt i en forandringsproces hvor socialarbejderen går med, og ind imellem lidt foran.

Poul og Anette Friberg fra det private behandlingstilbud Tagkærgaard peger i deres artikel på betydningen af at støtte den unge i overgangen fra det beskyttede institutionsliv til det pulserende liv hvor rusmiddelbrug er en del af hverdagen. Som professionel handler det om at turde lade den unge afprøve dagligdagssituationer væk fra opholdsstedet – og være der når og hvis den unge har brug for det.

Antologiens artikler

Forløbet i kompetenceprojektet var opbygget med henblik på løbende at give deltagerne indflydelse på hvilke emner og oplægsholdere der skulle bidrage til den viden de savnede i arbejdet med unge og deres misbrug. En kort gennemgang af projektforløbet kan ses i bilag 1.

Deltagerne var generelt meget tilfredse med bidragene og den nye viden de fik. Ikke mindst var de meget engagerede i de diskussioner som de forskellige bidrag medførte. For at bringe denne viden og indsigt videre til landets øvrige opholdssteder og til andre fagpersoner med interesse for emnet, bad vi nogle af oplægsholderne om at skrive deres oplæg om til artikler:

Misbrug og afhængighed

– en præsentation af Mads Uffe Pedersens forståelsesramme

Mads Uffe Pedersen, Center for Rusmiddelforskning, holdt oplæg om de komplekse forhold i udviklingen af misbrug og afhængighed hos unge. Han har udarbejdet en forståelsesramme der gør det nemmere at 'komme under huden' på problemet, og på om der overhovedet er et problem.

I artiklen præsenteres fire hypoteser der kan medvirke til at forklare hvordan misbrug og afhængighed udvikles; seks kategorier af unge med hver deres misbrugsmønstre; fem faktorer af betydning for at forstå de unges selvforståelse samt en samfundsmodel der tilbyder et bredere perspektiv på misbrug og afhængighed.

Artiklen er udarbejdet på baggrund af hans nyeste bog "Udvikling af misbrug og afhængighed af rusmidler".

Alternativer til viden

– andre indfaldsvinkler til at kvalificere socialarbejdere til at hjælpe unge misbrugere

Morten Nissen, Københavns Universitet, holdt oplæg om hvilke alternativer til 'objektiv viden' der er relevante at tage i betragtning når medarbejdere på opholdssteder for unge skal kvalificeres til at hjælpe unge misbrugere.

Artiklen diskuterer hvad en socialarbejder har brug for at vide for at kunne tage sig godt af unges stofafhængighed på et opholdssted. Der peges på at det er de unges definition, udpegning og italesættelse af stofafhængigheden der må være udgangspunktet for socialarbejderens forståelse og påvirkning af de unge. Forfatteren fastslår desuden at det ikke er typen af foranstaltning der er afgørende og diskuterer hvilke fællesskaber og livsformer vi egentlig ønsker for de unge.

Afhængighed og urintest

– hvordan virker stoffer?

Henrik Rindom, Hvidovre Hospital, holdt oplæg om rusmiddelafhængighed.

I artiklen beskriver han hvad der sker fysisk og psykisk når den unge bruger rusmidler, og han gennemgår en række af de almindeligste rusmidlertyper. Herudover diskuterer han etiske og retssikkerhedsmæssige aspekter ved brugen af urintest som pædagogisk styringsmiddel. Hans holdning er at testning på opholdssteder for unge er et udtryk for behandlerfrustration – at det er kritisk at man i socialt arbejde bruger et værktøj der er udviklet til sundhedssektoren. Det giver for mange fejl.

Tillid og respekt

– pædagogik, værdier og struktur på et privat behandlingstilbud

Poul og Anette Friberg, behandlingsstedet Tagkærgaard, holdt oplæg om pædagogikken, værdierne og strukturen på deres private behandlingssted for misbrugende unge.

I denne artikel gives et eksempel på hvordan der konkret kan arbejdes med unge der har store problemer med at håndtere rusmidler. Den beskriver vigtigheden af tydelige voksne, tillid og troværdighed og af at vide hvad

man vil. Behandlingsfilosofien på stedet foldes ud i en beskrivelse af procedurerne i forbindelse med indskrivning, afrusning og – ikke mindst – med en ny start når den unge skal videre i livet.

Synliggørelse af misbrug

– et forløb med kompetenceudvikling

Rikke Dalentoft og Henrik Jørgensen, Århus Kommune, holdt oplæg om arbejdet med de unge på deres amtslige institution, Ungecenter Eghøj – særligt underafdelingen 'Fløjen' der er et døgntilbud til 14-18-årige der skal udredes eller modtages akut.

Personalegruppen fra Fløjen har sammen med en anden amtslig institution gennemgået et kompetenceudviklingsforløb, og det er deres oplevelse herfra der beskrives i artiklen, herunder baggrunden for at institutionen valgte at afsætte resurser til projektet og erfaringerne med at udvikle kompetencer til at arbejde med unge med misbrug, bl.a. hvilke ændringer i struktur og pædagogik der blev følgen af projektet.

Misbrug og afhængighed

– en præsentation af Mads Uffe Pedersens forståelsesramme

AF KAREN ROSTRUP BÖYESEN, formidlingskonsulent

I den pædagogiske debat om unge der får væsentlige problemer med at håndtere rusmidler, har der gennem tiden været fremsat mange hypoteser om årsager i form af risikofaktorer, (ska-de)virkning og valg af behandling og pædagogiske strategier.

I det følgende beskrives en forståelsesramme der havde succes med at 'åbne øjne' i kompetenceudviklingsprojektet. Modellen er udarbejdet af Mads Uffe Pedersen fra Center for Rusmiddelforskning og sammenfatningen tager udgangspunkt i bogen 'Udvikling af misbrug og afhængighed af rusmidler' (2005). Modellen er tænkt som et værktøj til at forstå kompleksiteten i udviklingen af misbrug og afhængighed. Sammenfatningen her samler sig om følgende:

- Fire hypoteser – der kan medvirke til at forklare hvordan den unges misbrug og afhængighed udvikles.
- Seks kategorier af unge – der skaber overblik over hvilke forskellige misbrugsmønstre man ser hos de unge.
- Fem faktorer – der kan beskrive de unges selvforståelse
- En samfundsmodel – der tilbyder en forståelse af hvordan misbruget og afhængigheden har udviklet sig.

Fire hypoteser

De følgende hypoteser kan kombineres på mange måder – med eller uden særlig disposition for afhængighed.

Man er medfødt disponeret!

Der er ingen tvivl om at biologisk arv eller forskellige biologiske skader (fx skader på fostret under graviditeten) kan spille en rolle for en senere udvikling af misbrug eller afhængighed af rusmidler. Der er dog tale om meget

komplekse sammenhænge hvor enkelte gener på ingen måde udgør hele forklaringen. Dispositionshypotesen i den populære form – hvor fx alkoholisme sammenlignes med en allergiform – afvises af Mads Uffe Pedersen. Der er flere problemer med denne hypotese, fx er afhængighed ikke en entydig tilstand, men derimod en tilstand der består af mange elementer hvis indbyrdes forhold er svært gennemskuelige. Videre kan det være svært at skelne mellem disposition for afhængighed og disposition for risiko-personlighed i forhold til at udvikle afhængighed – ikke mindst antisocial personlighedsforstyrrelse og borderline.

Man har været i dårligt selskab!

Socialiseringshypotesen arbejder med at det kan føre til misbrug og afhængighed af rusmidler hvis forældre, venner eller kolleger har et stort forbrug af rusmidler. Under denne hypotese finder vi bl.a. gruppen der i fællesskab udvikler et storforbrug, men ikke den unge der vælger venner med samme storforbrug som den pågældende selv.

Hypotesen kan underbygges med social indlæringsteori: Den unge imiterer og modellerer andres adfærd, indlærer vanemønstre og får præget sit syn på rusmiddelforbruget af sine omgivelser. Positiv og negativ forstærkning og straf sætter betingelserne op for brugen af rusmidler. Social indlæringsteori fokuserer desuden på hvilke mestringsstrategier den unge har lært eller søger at efterligne.

I lyset af kognitiv teori ses rusmiddelforbruget som et produkt af uheldige, indlærte videnstrukturer, forventninger og forstærkninger som kun kan bekæmpes med bevidst aflæring.

Systemteori derimod, forklarer rusmiddelforbruget som et middel til at opretholde ligevægten i det selvregulerende system som en familie udgør – med en slags fejlindlæring til følge. Systemteori er åben for at anerkende at rusmiddelforbruget, fejlindlæringen, kan være et gyldigt redskab til at få familien til at fungere. I det mindste lige så gyldigt som de redskaber der anerkendes af det etablerede system – et system der marginaliserer rusmiddelforbrug generelt og dermed bidrager til at øge problemet.

Man har haft det svært!

Stress- og selvmedicinerings-hypotesen lægger ansvaret for det afhængigheds-skabende misbrug på forekomsten af ydre stressfaktorer, fx traumer i forbindelse med mobning, skilsmisse, tab eller arbejdsstress. I opvæksten kan ydre stressfak-

torer være manglende eller misforstået opmærksomhed fra forældrene eller forældrenes indbyrdes konflikter. Også indre stressfaktorer kan gøre sig gældende, fx manglende selvtillid, identitetsforvirring og manglende lystfølelse.

I sådanne tilfælde – også ved forholdsvis udramatiske problemer – bruger den stressramte rusmidlerne som redskab til at hæmme sine reaktioner på eksempelvis fyring eller skilsmisse, lindre sorg, smerte, søvnproblemer eller nervøsitet eller præstere lidt ekstra i formodningen om at det ikke er godt nok som det er.

I lyset af stress- og selvmedicineringshypotesen kan rusmidlerne ses som et mestringsredskab – måske endda indlært i opvæksten (hvilket kobler denne hypotese sammen med socialiseringshypotesen og kan bruges til at forklare afhængighed uden stærk disposition).

Man har aldrig haft en chance!

Udbrændtheds- og anomi-hypotesen (anomi kan beskrives som et fravær af normer) er baseret på det totale tillidssammenbrud. Her gør tunge opvækstproblemer sig gældende, fx fysiske, psykiske og seksuelle overgreb, massivt omsorgssvigt, stærke konflikter med betydningsfulde voksne eller decidede kontaktbrud. Sådanne vilkår, måske kombineret med misbrug og afhængighed hos de voksne i opvækstfamilien, giver barnet den dårligst tænkelige start på livet – en start der ikke samtidig udstyrer barnet med hensigtsmæssige mestringsmetoder.

En opvækst af denne art ses ofte i sammenhæng med manglende koncentrationsevne, hyperaktivitet, aggression og andre adfærdsproblemer, illegale aktiviteter, senere udvikling af svære personlighedsforstyrrelser og ofte et meget tidligt forbrug af rusmidler. Disse unge ekskluderes ikke sjældent fra 'det gode selskab' (skole, bedre fungerende venner, forening, arbejde mv.) og har kun hinanden tilbage. Deres indbyrdes relationer kan ikke desto mindre udmærket være præget af had, aggression og fornædelse.

Vores høj-effektive samfund levner ikke megen plads til mennesker der har haft denne type opvækst. De har ingen forudsætninger for at springe på den altid-reflekterende, effektive, kompetente og hurtigkørende vogn, tværtimod vil de i reglen hjemmefra være udstyrede med stærk mistillid til 'systemet' og har ingen ansvarfølelse for det omgivende samfund: "De er ligeglade med os – vi er ligeglade med dem". Det udmønter sig i en adfærd præget af pjækkeri, kriminalitet, hærværk osv., der af samfundet besvares med yderligere mistillid, opgivelse, straf og eksklusion.

Udbrændthed/anomi er den mest massive risikofaktor i relation til udvikling af misbrug og afhængighed af rusmidler.

Seks kategorier af unge

For at skabe overblik over målgruppen af unge med et problematisk forhold til rusmidler, kan det være hensigtsmæssigt at opdele gruppen i forskellige kategorier. De færreste unge vil passe præcist i én kategori – oftere vil den enkelte have karakteristika fra flere – ligesom den unge kan flytte sig fra en kategori til en anden over en periode.

Den første inddeling handler om de unges evner til at rette opmærksomhed mod andet end sig selv – om de har et 'tilværelsesprojekt' der ligger uden for dem selv. I den mest sårbare gruppe, dem der kun magter at have sig selv i fokus, finder vi:

- Udbrændte unge – stressede gennem mange år, opgivende, ligeglade, apatiske, mistænksomme, psykisk syge. Denne gruppe går ikke op i noget, undtagen måske rusmidler.
- Identitetsforvirrede unge – ikke rigtigt interesserede i noget, ringe selvtillid/tro på egne evner. Denne gruppe går ofte meget op i udseende, image, mobil, konsum, fester og venner.

I gruppen af unge der magter at rette opmærksomheden mod også andet end sig selv finder vi:

- Modsatte unge – vil ikke styres af nogen, går mod strømmen, politiske, idealistiske, anderledes. Denne gruppe går op i retfærdighed, moral og frihed.
- Praktisk kompetente unge – gamers, skaters, surfers, ski-bumser, musikere ... alle der har kastet deres energi på en ikke-boglig kompetence. Denne gruppe går op i deres interesse og kammeraterne.
- Sports-unge – fodbold- og håndboldunge, anden konkurrencesport, sportstalenter, atleter. Denne gruppe går op i konkurrence.
- Boglige unge – klarer sig godt i skolen kan være interesserede i sport, gode til computere mv. og de kan være rebelske. Denne gruppe går op i skole og uddannelse.

Selvfikserede unge

De udbrændte unge er de mest belastede, og de bruger al deres energi på at holde mest muligt sammen på sig selv. Ofte er de droppet ud af skolen og er kommet i forskellige vanskeligheder. I store træk er de ekskluderet fra almindeligt socialt samvær og er derfor enten alene eller sammen med andre ekskluderede i et fællesskab om rusmidler og kriminelle aktiviteter, fx hærværk, tyveri eller salg af stoffer. De fleste i gruppen, men ikke alle, har haft en belastet opvækst og har risiko for at udvikle psykiske sygdomme, fx skizofreni, borderline eller svær depression. Deres foretrukne rusmidler er alkohol, feststoffer og måske kokain og heroin.

De identitetsforvirrede unge har en mere social adfærd end de udbrændte og har ikke samme risiko for at udvikle psykiske sygdomme. Deres manglende selvtillid udmønter sig i at de ikke ved hvad de vil med deres liv – de er præget af en forvirring der hos nogle er en lidt kraftig teenage-reaktion, mens den for andre er en mere bekymrende reaktion der kræver hjælp. Nogle i gruppen udvikler spiseforstyrrelser, depressionslignende træk, selvmordstanker og selvskadende adfærd. Drengene kan dyrke bodybuilding, men bruger ellers tiden til fest og weekend-venner. Rusmidler spiller en fremtrædende rolle – herunder feststoffer som ecstasy, amfetamin og måske kokain. For nogle er rusmidlerne en overgang, men for andre er der tale om en livslang mangel på selvtillid der kan udvikle sig til egentlig psykisk sygdom.

Mere udadrettede unge

Det vidner om overskud, selvtillid og en vis opbakning fra voksne at være rettet mod andet og andre end sig selv. I de fire grupper (modsatte, praktisk kompetente, sports- og boglige unge) kan der dog også forekomme identitetsforvirring, bl.a. i forbindelse med seksualitet, præstationer og livsvalg, men ikke i samme grad som hos de mere selvfikserede unge. I disse grupper kan forvirringen øges af kriser som tab, skilsmisse og arbejdsløshed.

Selvom de mere udadrettede unge ikke er helt så belastede som de selvfikserede unge, kan også disse grupper senere udvikle en afhængighed af rusmidler, men risikoen er ikke så stor og kan ofte forbindes med disposition, socialisering og stress.

De fire udadrettede grupper er indbyrdes ret forskellige, bl.a. i forhold til deres forbrug af rusmidler.

De rebelske (modsatte) og de praktisk kompetente er dem der ryger mest,

bl.a. hash, og drikker mest alkohol. Måske har de prøvet feststoffer, men har oftest ikke noget stabilt forbrug. Mange i denne gruppe er til stor bekymring for deres forældre – skolen interesserer dem ikke og de er tilbøjelige til at have deres særlige interesse, fx punkermiljøet, politiske idealer, musik, surfing eller skating, som eneste omdrejningspunkt i perioder. Sædvanligvis er der ikke så meget at være bekymret over, men det er væsentligt at forældrene sørger for at opretholde kontakten, også indimellem på den unges præmisser.

Sportsudøverne og de boglige har et betydeligt mindre forbrug. De ryger ikke og drikker mere moderat, selvom der selvfølgelig er undtagelser. De kan også – som de øvrige grupper – komme ud i kriser der gør dem mere sårbare og hvor forvirringen kan tage over.

Risikofaktorer

Forholdet mellem den unges nære relationer og udviklingen af misbrug kan ses fra en række perspektiver:

- Selvet og selvobjekterne – relationer i opvæksten og deres indflydelse på personlighedsdannelsen
- Tilknytning og traumer – betydningen af forældrenes respons på barnets behov for tryghed
- Opdragelsesstil – bestemte måder at opdrage børn på og deres betydning for udviklingen af misbrug eller afhængighed
- Personlig udvikling, stress og tab/konflikt/svigt i kontakten med vigtige voksne – effekten af pubertetens adskillelsesmønstre i relation til misbrug og afhængighed
- Coping i et interpersonelt perspektiv – de livsvilkår den unge skal mestre og mestringsmetodernes sammenhæng med misbrug og afhængighed
- Vennerne – deres betydning for udviklingen af misbrug

Undersøgelsen af disse perspektiver viser vej til en oversigt over nogle af de vigtigste risiko-faktorer i relation til den unges udvikling af et afhængigheds-skabende misbrug. Med på listen, men ikke fremhævet som hovedansvarligt risikomoment (hvad myten ellers tilskriver det) er familien som direkte årsag, dvs. forekomsten af rusmiddelafhængighed hos forældrene. Denne faktor er vigtig, men intet tyder på at den er udslaggivende i sig selv. Risici falder i fire grupper:

Tidligste relationer

Hvis det lille barn ikke i tilstrækkeligt omfang møder empatisk spejlende selvobjekter eller betydningsfulde andre, udgør det en risiko for misbrug og afhængighed senere i livet. Af andre faktorer kan nævnes 'undgående tilknytning' og 'undgående mestring' såvel som 'uforløst tilknytning' og en 'blokeret mestring'.

Stress, traumer og PTSD

PTSD (posttraumatisk stresssyndrom) som følge af traumer i forbindelse med overgreb, død eller lignende er en risikofaktor såvel som generel eller vedholdende stress over tid, fx forårsaget af mobning, brud eller andre kriser.

Familien

Familiemønstre kan udgøre risici, fx hvis opdragelsesstilen er uengageret eller invaderende. Også konflikter hos forældrene eller manglende/dårlig kontakt mellem generationerne kan være årsager til at den unge får problemer med at omgås rusmidler.

Risiko for storforbrug

Storforbrug hos den unge kan hænge sammen med en tidlig socialisering til denne måde at benytte rusmidler, dvs. aktiv prægning af familie eller venner. Imitation eller mekanisk tilegnelse af forældres forbrug kan også gøre sig gældende, ligesom en overdrevent demokratisk opdragelsesstil.

Fem faktorer

Fem faktorer er særlig væsentlige at være bevidst om i forsøget på at forstå mekanismerne i de unges selvforståelse og danne sig en forestilling om deres personlighed:

- Selvfremstilling
- Fællesskab
- Betydning/normer
- Kompetence
- Følelsesmæssig ustabilitet

De fire første faktorer er fremtrædende i forståelsen af de mere udadrettede

unge, mens den femte er mest relevant i forhold til de unge der udelukkende retter opmærksomheden mod sig selv.

Selvfremsstilling

Ved selvfremsstilling tænkes her på den unges grad af udadvendthed, selskabelighed, selvsikkerhed, imødekommenhed, handlekraft og krav til spænding. En anden side af selvfremsstillingen er den unges afhængighed af andre – hvorvidt det er nødvendigt for den pågældende at opnå anerkendelse eller lignende belønning fra andre, hvordan den unge ønsker at blive opfattet af andre – hvilken status han eller hun har i sociale sammenhænge.

Den unges udadvendthed er ikke blandt de vigtigste faktorer til at af-dække risikoen for at komme ud i et afhængighedsskabende misbrug. Dog ser denne faktor ud til at have en vis indflydelse på hvilken type af misbrug der kan være tale om.

Fællesskab

Faktoren 'fællesskab' dækker over en undersøgelse af den unges væsen – er han eller hun behagelig at være sammen med, velvillig og god til at samarbejde, tilpasser den pågældende sig, gyder olie på vandene og søger at opnå enighed i gruppen? Blandt andre karakteristika der kan medvirke til at beskrive denne faktor, kan nævnes: tillidsfuldhed, ærlighed, selvopofrelse, føjelighed, ydmyghed og godhed for andre.

Betydning/normer

Unge der scorer højt på denne faktor vil have en høj grad af samvittighedsfuldhed over for deres eventuelle arbejde. De kan organisere, strukturere og er forholdsvis stabile personligheder. Selvkontrol – også i forhold til at styre sit temperament – er en væsentlig underfaktor ligesom ansvarlighed, pålidelighed og målrettethed. Disse unge kan arbejde hårdt, vedholdende og ambitiøst. Dem der scorer lavt på denne faktor, kan derimod ofte betegnes med ord som kolde, asociale og aggressive, dvs. den diametrale modsætning til dem der scorer højt på fællesskabsfaktoren. Af andre underfaktorer med betydning skal desuden nævnes: orden, pligttopfyldelse, målrettethed, selvdisciplin og velovervejethed.

Det ser ud til at dem der scorer højest på betydning/normer-faktoren som unge, bliver dem der scorer højest på følelsesmæssig ustabilitet-faktoren som voksne og ældre. Dem der scorer lavest på betydning/normer ses til gengæld

som voksne i sammenhæng med psykiatrisk behandling, depression, rygning og alkoholmisbrug.

I korte træk kan man sige at betydning/normer-faktoren ser ud til at kunne forklare udviklingen af et misbrug med afhængighed, mens et tidligt, afhængighedsskabende misbrug kan forklare en høj grad af følelsesmæssig ustabilitet senere i livet.

Kompetencer

Denne faktor handler om den unges intellektuelle sammensætning – åbenhed over for oplevelser, idéer og andre måder at tænke og forstå verden på, andre værdier end dem de er vokset op med. Med til denne faktor hører også tilegnede kompetencer, fx erhvervet i skolen og fritidslivet. En høj score henviser derfor også til at den unge på forskellige områder har tilegnet sig en række mestringsstrategier.

En vis impulsivitet kan kendetegne dem der scorer højt på denne faktor, ligesom modtagelighed og intuitiv væren kan være en del af deres karaktertræk. Nogle af disse unge vil være ikke-materielt indstillede, idealistiske, spirituelle og fordringsløse, mens andre ambitiøst og målrettet gør brug af deres kompetencer.

Følelsesmæssig ustabilitet

Graden af nervøsitet er særlig relevant at udforske i forbindelse med de selv-fikserede unge der kun magter at rette opmærksomheden mod sig selv. Her handler det om i hvor høj grad man følelsesmæssigt lader sig 'gå på' – hvor god man er til at styre sine følelser.

Underfaktorerne kan være forskellige grænsende til selvmodsigende: angst, fjendtlighed, de-pression, usikkerhed, impulsivitet og sårbarhed. Selvtilliden er helt i bund. De unge der scorer højt her, har svært ved at finde ud af livet og er lette ofre for 'løsninger' som spiseforstyrrelser og selvskadende adfærd, ligesom de er i centrum af risikozonen for at komme ind i et afhængighedsskabende misbrug af alkohol og euforiserende stoffer. Ikke mindst hvis de samtidigt scorer lavt i fællesskab og betydning/normer.

En samfundsmodel

I sin bog beskriver Mads Uffe Pedersen en samfundsmodel der kan give en forståelse af hvordan misbrug og afhængighed har udviklet sig:

- De samfundsbærende institutioner (arbejde, uddannelse, primære netværk, interessefællesskaber og kirke)
- Hjælpe- eller kontrolinstitutioner (omsorgs-, behandlings-, rådgivnings- og kontrolinstitutioner)
- De ekstremt oppositionelle og lukkede fællesskaber (søger at opsamle de samme som hjælpe- og kontrolinstitutionerne)
- Centrale diskurser i samfundsdebatten: (intet) arbejde, (manglende) viden, (manglende) social funktion, (u)ret, (u)normalt, godt/ondt, (u)sundt, smukt/grimt, (u)solidarisk

Individet fødes ind i det primære netværk – en del af det institutionelle netværk og de samfundsmæssige diskurser. Her skal den enkelte lære at navigere og samtidig erhverve de nødvendige kompetencer for at undgå den frygtede eksklusion.

Det moderne samfund rummer et væld af fritidstilbud som idrætsklubber, politiske institutioner, kreative institutioner mv. der kan bidrage til at organisere fritiden. Alligevel bruges en stigende mængde tid i ikke-kontrolerede fora (internettet, samvær med vennerne osv.), dels frivilligt, dels fordi et stigende antal medborgere føler sig ekskluderet.

Dem der giver det samfundsmæssige regelsystem størst problemer, er gruppen af ekskluderede, ikke-selekerede unge, fx indvandrere eller danskere med utilpasset adfærd, ofte med et voldsomt forbrug af rusmidler der for nogle udvikler sig til et svært belastet, afhængigt misbrug.

Andre unge kan ikke finde sig til rette i de samfundsbærende institutioner. De har måske et belastet forhold til familien og føler ikke de fungerer arbejdsmæssigt. Det kan skyldes at de ikke har de krævede resurser eller at institutionerne ikke kan skabe et rum hvor de kan fungere.

Stærkt generaliserende kan man sige at de udbrændte unge ofte er de ekskluderede, mens de forvirrede unge ofte er dem der har svært ved at finde sig til rette. Forklaringerne herpå kan være mange, men risikoen for at udvikle misbrug og afhængighed af rusmidler er betydeligt større for disse to grupper end for de øvrige unge.

De samfundsmæssige risici i relation til unges misbrug og afhængighed, er især følgende:

- Fattigdom
- Sammenbrud af institutioner og værdier

- Manglende tilgang til midler generelt
- Manglende tilgang til midler for bestemte grupper eller klasser
- Eksklusion fra velfungerende systemer og tillidssammenbrud
- Anomi, udbændthed og identitesforvirring (i et samfundsperspektiv)
- Manglende organisering af lokalsamfundet
- Rusmidlernes tilgængelighed
- Prisen på rusmidler
- Mindstealder for køb af alkohol
- Straffe knyttet til rusmidler (spirituskørsel, salg af illegale stoffer mv.)

Alternativer til viden

– andre indfaldsvinkler til at kvalificere socialarbejdere til at hjælpe unge misbrugere

AF MORTEN NISSEN lektor, ph.d. & cand.psych., Københavns Universitet

Hvad har en socialarbejder brug for at vide for at kunne tage sig ordentligt af unges stofafhængighed på et opholdssted?

Det er et solidt spørgsmål. Det er netop den type spørgsmål der styrer al uddannelsesplanlægning. Det bliver ikke stillet ud i den blå luft: Socialarbejdere på opholdssteder giver i realiteten udtryk for at de mangler viden der klæder dem på til at have med de unge stofbrugere at gøre.

En sådan viden byder sig faktisk til – af ægte hvidkittede forskere der har titlerne i orden og mener at have vigtigt nyt at berette fra deres laboratorier.

Alligevel skal jeg med dette indlæg forsøge at problematisere netop det spørgsmål. Jeg vil prøve at argumentere for at det leder alvorligt på vildspor og at det gælder om at stille nogle helt andre spørgsmål hvis vi ønsker at kvalificere og videreudvikle det sociale arbejde med unge mennesker der har svært ved at moderere deres forbrug af rusmidler.

DÉT ER VIDEN!

I Politiken den 13. marts 2007 forklarer min institutkollega, Anders Gade, under overskriften *Hjernen er misbruger*:

”En kunstig stimulering af dopaminsystemet skaber et perverteret system. Alkoholikere og narkomaner vil altid være misbrugere, også selvom de er afvænnede”.

Jeg nævner det ikke for at anfægte de neurologiske fund der henvises til, men for at give et eksempel på den *form* for ’viden’ som jeg problematiserer her. Det handler om hvad der underforstås. Læg fx mærke til hvordan denne viden serveres med autoritet som ganske ’objektiv’, samtidig med at det ubesværet moraliseres at nogle mennesker er ’perverterede’ i hovedet.

Fra viden til kunnen

Først: Spørgsmålet antager en bestemt sammenhæng mellem viden og kunnen. Denne antagelse forekommer uskyldig nok og den genfindes overalt – lige fra tilrettelæggelsen af universitetsuddannelser, som den jeg selv er ansat til at varetage, til de tekniske brugermanualer på alle mulige sprog der efterhånden fylder mere end de smådimser deres tegninger og instrukser skal lære os at håndtere.

Hvad angår universitetsuddannelser, er forholdene så komplicerede at selv meget lærde mennesker let mister overblikket – eller også kan der, som vi skal se i det følgende, være helt andre hensyn i spil. Men brugermanualer har vi alle erfaringer med, og de erfaringer skulle nok kunne få os til at ane uråd. Hvem kender ikke den frustrerende fornemmelse af at allerede manualen synes at forlange en viden man ikke har? Hvor er manualen til dén? Hvorfor går den ud fra at dette simple hverdagsapparat skal bruges til så mange andre underlige ting, mens den skriver så dunkelt om det man har købt det til? Mon ikke det bedre kan betale sig at prøve sig frem og bare trykke løs på knapperne?

Det at læse manualen er noget andet end det at bruge apparatet. Manualen er faktisk selv et apparat der skal bruges, et apparat af en særlig slags. Det vi har med at gøre, og som vi så ofte kløjs i, er altså et forhold mellem forskellige teknologier – og mellem forskellige typer af praksis.

Et andet eksempel

I Folkeskolens sidste klasser går en masse elever i deres gryende ungdom. Her optræder 'ungdom' også som fag, som viden, som emne, fx ved SSP-arrangementer eller i de undervisningsaktiviteter der tager sig af sundheds- og seksualvejledning mv. I disse sammenhænge kan 'ungdom' beskrives som et sæt af emner såsom seksualitet, identitet, gruppepres, afvigelse, kriminalitet og – som det åbenbart allervigtigste: alkohol og stoffer.

Disse 'emner' ligner andre skoleemner ved at man sidder og snakker om dem i timer og klasselokaler og ved at man bruger bestemte fagudtryk. Som ved anden skoleundervisning er læreren garant for takt og tone og har til syvende og sidst den største viden (hvis hun da er ordentligt 'klædt på'), selvom det er vigtigt at eleverne også giver udtryk for hvad de forstår. De er der jo for at lære noget, hvilket de netop demonstrerer ved at sige de rigtige ting med de rigtige ord.

Men igen: Det at være ung er en helt anden praksis, med helt andre tek-

nologier end det at arbejde med skoleemnet 'ungdom' (selvom det sidste også er en delmængde af det første). Og det at være ung kan ikke læres i skolen; i den virkelige verden er man nødt til at prøve sig frem.

Måske en banal konstatering ... men én der fortjener mere opmærksomhed. Alt for ofte – og her passer vores eksempler med manualer og 'ungdom' meget godt ind – går man ud fra at der er en slags magisk forbindelse mellem virkeligheden og formidlingen af viden om den. Måske har man ikke helt styr på denne forbindelse, men er tilfreds med at formidlingen af viden nok alligevel er bedre end ingenting.

Kompetencer frem for viden

Jeg foreslår at vi går videre med lidt højere ambitioner. De kunne i første omgang angå 'kunnen' frem for 'viden'. At 'vide' noget er nemlig at kunne noget helt andet – noget der ikke mindst handler om social anerkendelse og værdi (fx at fremstå som troværdig producent, som dygtig elev eller som uangribelig skoleledelse). Det er selvfølgelig forhold man næppe helt kan se bort fra, men lad os for en stund sætte dem i parentes og se nærmere på den konkrete, praktiske 'kunnen'.

Praktisk kunnen

Praktisk kunnen kommer til udtryk i konkrete handlinger mellem mennesker – i praksisfællesskaber under konkrete vilkår ude på opholdsstederne. Ikke som abstrakte redegørelser mellem ørerne på enkeltpersoner der læser til eksamen.

PRAKTISK KUNNEN– LÆRING OG KOMPETENCE

Den her anvendte forståelse af læring og kompetence kan man læse mere om hos Lave & Wenger: *Situeret læring og andre tekster*. (Hans Reitzels Forlag, 2003).

Vil du se en kort introduktion til begrebet, kan den findes i opslaget *situeret læring* i *Leksikon for det 21. århundrede* på hjemmesiden <http://www.leksikon.org/art.php?n=4992>.

Hos Mørck kan man finde en fremragende anvendelse af tilgangen i socialt arbejde (L.L. Mørck: *Grænsfællesskaber*. Roskilde Universitetsforlag, 2006).

Det drejer sig ikke om at socialarbejdere skal være uvidende. Blot er der en række andre spørgsmål der kan være mindst lige så relevante som spørgsmålet om socialarbejderens 'viden' når det gælder konkrete kompetencer i samspillet med unge der bruger stoffer. Man kan for eksempel stille spørgsmål til opholdsstedets bemanning på tidspunkter hvor nogle unge måske er påvirkede: Er der mulighed for – gennem deltagelse – at lære hvordan man tackler den slags situationer? Eller man kunne stille spørgsmål til hvordan opholdsstedet håndterer medarbejdernes egne tidligere og aktuelle erfaringer med rusmidler ... Er det tabu? Findes der en tradition for hvordan man taler eller ikke taler om det?

Man kunne også stille spørgsmål til hvordan organiseringen af det konkrete opholdssted tildeler konkrete medarbejdere beføjelser eller kompetencer i forhold til rusmidler. Er det hende overhovedet tilladt at tale med de unge på andre udtalte præmisser end eksempelvis disse: "Alle rusmidler bortset fra alkohol, tobak og koffein er skadelige og bør absolut undgås; de hører alene en ubehagelig fortid til; påvirkethed på opholdsstedet straffes retfærdigt og prompte med bortvisning"?

Endelig kunne man stille spørgsmål til opholdsstedets forhold til rusmidler. Er det kendetegnet ved den klassiske spaltning mellem den officielle version som medarbejderne (lader som om at de) taler for, og de unges praktiske virkelighed og kulturelle selvforståelse? Eller er det kendetegnet ved en fælles ånd eller 'ideologi' hvormed man kan forholde sig til stofbrug. Og hvor er – i givet fald – så denne ideologis styrker og svagheder?

Ved at stille disse spørgsmål – der ikke drejer sig om socialarbejdernes viden – åbner der sig andre svar end skolebænken, andre områder for mulig intervention. Det kunne være specifik konsultation eller udvidelse af supervisionen på det enkelte opholdssted, målrettet dets profil, vilkår og konkrete erfaringer. Eller det kunne være deltagelse i faste erfa-grupper hvor socialarbejderne italesætter og udveksler konkrete erfaringer fra forskellige steder. Andre muligheder er jobrotation, afgrænset eller midlertidig, eller igangsættelse af udadvendte projekter hvor man forholder sig til stofbrug og går i dialog med folk der betyder noget i de unges liv.

Stofafhængighed

I forlængelse af diskussionen om viden stillet over for praktisk kunnen vil jeg – som det næste – problematisere målet for socialarbejderens kompeten-

ceudvikling, altså det hun skal kunne: tage sig ordentligt af unges stofafhængighed. For mig at se rummer dette mål to problemer. Dels at det som kompetencen skal handle om (dens genstand) bliver afgrænset som 'stofafhængighed', dels forestillingen om at det er socialarbejderen der skal tage sig af de unges stofafhængighed.

Her vil læseren måske spørge om det nu (igen?) skal være tabu at tale om afhængighed?

På ingen måde. Men spørgsmålet viser allerede hvor problemet ligger. For det illustrerer en særlig egenskab ved emnet, nemlig at vi tilsyneladende meget hurtigt tvinges til at vælge mellem to ekstremer: på den ene side tabuet omkring at tale om afhængighed og på den anden side emnets tilbøjelighed til at stå frem – helt for sig selv – og på det nærmeste fylde det hele og forklare alt – som en isoleret helhed med sin helt egen dynamik og med egne årsager og indre sammenhænge (dvs. se stofafhængigheden som årsag til et hvilket som helst problem den unge måtte have).

Dette skarpe enten-eller tilskrives, af nogle, selve afhængighedens dynamik hvor yderpunkterne er benægtelse-besættelse. Men det er også et træk ved vores kultur omkring stofafhængighed – i lidt bredere forstand. Vores institutioner er enten specialiserede i afhængighed eller har svært ved at rumme den – eller bare at se den i øjnene. Hvilke opholdssteder kender ikke til at have 'set igennem fingre' med en rus for at undgå dramatiske konsekvenser?

Alt eller intet!

- Benægtelse – besættelse
- Tabu – stigma

Benægtelse og besættelse svarer til tabu og stigma. Dette alt-eller-intet-mønster er på bemærkelsesværdig vis forbundet med to andre træk, nemlig universalisme – at den samme dynamik, fx hashafhængighed, antages at kunne findes overalt i verden – og forplantningsevne – at der jævnligt opstår nye afhængigheder som ligner hinanden som vanddråber, men som hver for sig er både skarpt afgrænsede og universelle.

At stofafhængighed så hyppigt tillægges disse karakteristika, hænger nok sammen med hvordan emnet er blevet etableret som vidensfelt. Det er ekspertisens globaliserede vareform der gør sig gældende. Ekspertisen er

underlagt normer der svarer til kategoriseringen af produkter: Viden om 'hashafhængighed', med dens dertil koblede indsatsformer som Marijuana Anonymous eller Motivational Interviewing, er et brand på linie med Coca Cola (Light, Zero osv.), og lige så standardiseret. Som med colaen findes der ganske vist mange udvandede varianter, men de blegner alle når de stilles over for 'the real thing'. Ekspertisen kan fastholde sin position, sin objektivitet, ved at holde godt fast i essensen – et stykke biokemisk natur som de globaliserede 'life sciences' grundigt har rendyrket som universel mekanisme.

Ingen ved ganske vist helt hvor relevant denne skarpt afgrænsede, videnskabelige viden, ekspertisen, er i menneskers liv; men det er heller ikke så vigtigt: Den skaber selv sit marked. Den er med til at forme menneskers behov, selvbilleder og drømme. Her ligner ekspertisen ikke bare Coca Cola, men også en del andre og meget stærkere stoffer.

KORTET TEGNER LANDSKABET

Man kan læse mere om denne analyse af standardiseret viden som noget der skaber den sociale verden den skal virke i – som et kort der tegner sit landskab – i bl.a. følgende to publikationer:

Bowker & Star: *Sorting Things Out – Classification and its Consequences*. (Cambridge, Mass./London: MIT Press, 1999).

A. Mol: *The Body Multiple – Ontology in Medical Practice*. (Durham and London, Duke University Press, 2002).

Når bare viden pakkes 'rigtigt' ind – her forstået som et emnefelt med isolerede, velbeskrevne underkategorier – kan den tilsyneladende aftvinge respekt i vide kredse. Ejer man den, kan man fremstå som langt bedre vidende end selv de mennesker der har afhængigheden inde på livet, mennesker hvis hverdag er præget af den og som måske endda har den samme stædige fokusering på kemi, krop og effekt. Man vil kunne ligne én der virkelig tager tyren ved hornene, samtidig med at man placerer miseren og ansvaret entydigt hos de unge selv.

Og netop en sådan respekt, bedreviden og ansvarsfraskrivelse gælder det måske om? I så fald ville det ikke være første gang at bedreviden forsøgtes brugt som socialpædagogisk magtmiddel og som middel til at fremstå uan-

gribelig – for slet ikke at nævne som reklame. Eller (hvilket ofte er tæt på at være det samme) som ledetråd i en uddannelsesplanlægning.

Personlig frihed?

Jeg tror den vanskelige enten-eller-dynamik har andre, måske endnu dybere, rødder. Afhængighed er skyggesiden af et af de moderne vestlige samfunds allermost fundamentale idealer: den personlige frihed.

Selvom filosofferne gennem århundreder har skændtes om hvor frie vi egentlig er når det kommer til stykket, så er idealet dybt og solidt indlejret i reglerne for vores omgang med os selv og hinanden. I alle institutioner og konventioner er det en forudsætning at både jeg og du er i fuld selvkontrol, og om nødvendigt kan gøre rede for hvordan. At vi er ansvarlige og selvbevidste subjekter. Det er en forudsætning som vi hele tiden, uden at vi lægger mærke til det, bekræfter for hinanden.

AFHÆNGIGHEDSPROBLEMET: FRIHED, ANSVAR OG SUBJEKTIVITET I PRAKSIS

Problematikkerne omkring afhængighed rejser i praksis de filosofiske spørgsmål om frihed, ansvar og subjektivitet. Om dette er der skrevet i følgende udgivelser:

E. Houborg Pedersen. *Stofmisbrug, metadon, subjektivering – historiske og aktuelle fremstillinger af stofmisbrug*. (København, Sociologisk Institut, 2006).

M. Valverde. *Diseases of the Will – Alcohol and the Dilemmas of Freedom*. (Cambridge University Press, 1998).

På samme måde som vanvid bryder afhængighed med forudsætningen om 'personlig frihed'. Et sådant kulturelt stilbrud, en sådan undtagelse fra gældende normer og regler, må afgrænses og indhegnes solidt for ikke at true kulturen (ligesom når man fastsætter tidspunkter og steder hvor man må optræde uden tøj på). Kan dette ikke lade sig gøre – synligt og vedtaget de rette steder – må vi i det mindste lade som om det er skarpt afgrænset ... det virker næsten lige så godt. (Ligesom man lader som ingenting når G-stren-

gen skal gælde som fuld påklædthed hos den kollega man uventet møder en sommerdag ved stranden).

Vi handler altså, i vores forhold til os selv og hinanden, hårdnakket ud fra at enten forudsætning A eller forudsætning B er gældende – alt imens vi mister overblikket over de stadig flere gråzoner, skift, hybrider og paradokser som myldrer frem i vores kulturelt turbulente tidsalder. Her handler det igen både om vores måde at håndtere afhængigheden og om afhængigheden selv. Grænsen mellem de to er svær at trække fordi selvforholdet og forholdet til den anden psykologisk set er dybt forbundne.

AUTONOMIENS ILLUSION

Ud fra betragtningen om at vi handler under nogle forudsætninger om en indiskutabel personlig frihed, bliver 'afhængighed' et praktisk udtryk for begrænsningen ved de vestlige kulturers opfattelse af frihed som 'autonomi', et absolut afgrænset og helligt domæne omkring den enkelte person.

G. Bateson har skrevet om dette i klassikeren *The Cybernetics of Self – A Theory of Alcoholism. I: Steps to an Ecology of Mind*. (New York, Ballantine Books, s. 309-337, 1972).

Blokering for gode løsninger

Når socialarbejderen skal kvalificeres til at håndtere stofafhængighed, spiller enten-eller-dynamikken ind. Så længe problemet benævnes 'stofafhængighed', vil der være skabt en ramme der stiller sig i vejen for de spørgsmål der suverænt er de vigtigste i praksis. Spørgsmål der i øvrigt er tematiseret i mere almene fagligheder, fx ungdomspædagogik:

- Hvornår er det denne problematik der gør sig gældende, i hvilken udstrækning og i hvilke særlige lokale kombinationer med andre problematikker?
- Hvordan håndterer man blandings-, mellem- og dobbeltformer af uafhængighed/afhængighed?
- Hvordan organiserer man konkret et delt, overlappende og bevægeligt ansvar for de unges beruselser?

Hvem tager sig af hvem?

Hvad mit andet problem med kompetencemålet angår – om socialarbejderen skal tage sig af de unges stofafhængighed – må jeg straks ile til med en bekræftelse af at selvfølgelig skal hun da det. Men det kan hun kun hvis hun forlader idéen om at afhængigheden er en given ting hun på egen hånd kan definere, identificere og påvirke med sin faglighed – men som ellers er uafhængig af hende selv.

Her ligger en virkelig kompetencemæssig udfordring. Hvis vi går ud fra at unges stofafhængighed ikke bare kan opfattes som en simpel naturproces, fx et perverteret dopaminsystem i hjernen, men – i det mindste også – som noget de unge gør som en del af deres hverdagsliv, så er det de unges definition, udpegning og italesættelse af det der må være udgangspunktet for at forstå og påvirke det. Sat på spidsen kan vi sige at det ikke er socialarbejderens viden, men den unges viden der betyder noget, at det er den unge der er ekspert i sit eget liv og at den mest konstruktive position socialarbejderen kan indtage, er som den 'ikke-vidende'.

EN IKKE-VIDENDE TILGANG

Positionen som ikke-vidende støtteperson bruges i den konstruktivistisk-narrative terapitradition. Se fx Anderson og Goolishian: *The Client is the Expert – a Not-Knowing Approach to Therapy*. (I: S. McNamee & K. Gergen (red.). *Therapy as Social Construction*. London, Sage, 1992).

Betyder det nu at socialarbejderen bare skal udvikle evnen til at læne sig tilbage, slå ud med armene og spørge "Hvad synes du selv?" på et passende antal forskellige måder?

Kun i den allerdoxneste version. Den der er lige så uforpligtende som at holde moralprædiken eller at informere om risici. Lad os fastholde det lidt højere ambitionsniveau et par sider mere.

'Ikke-viden' giver kun mening som startpunktet for en proces der danner viden. Socialarbejderen skal ikke bare læne sig frem, hun skal også op af stolen og gnide hænderne energisk. Hun skal nemlig gå med, og indimellem – men aldrig for langt – gå foran som drivkraft i en proces hvor de unge udforsker,

fremstiller og omdanner deres ungdomsliv, herunder deres rusmiddelbrug. (Du kan finde materialer til, og diskussioner om, et eksempel på en sådan proces på <http://www.psy.ku.dk/mnissen/Undervisning/SMK/case.htm>).

Dialogpædagogik

Man kan omtale det jeg her taler for, som en subkulturel eller etnografisk pædagogik der udfolder en dialog, ikke bare med de enkelte unge som personer, frie eller ufrie, men de unges grupperinger, netværk, miljøer, selvforståelser, kulturer og kosmologier.

(SUB)KULTUREL PÆDAGOGIK

Udfoldelsen af en subkulturel eller etnografisk pædagogik, baseret på dialog med de enkelte unge og deres hele livsverden, er beskrevet af S.Q. Jensen i *Subkulturel pædagogik – snarere end kulturel pædagogik med vilde unge*. (I: *Social Kritik* 80, 2002 – den kan også findes på <http://www.vildelaereprocesser.dk/drift/socialkritik/socialkritiktekst.php?id=108>).

Emnet er også uddybet af K. Villadsen i *Det sociale arbejdes genealogi*. (København, Sociologisk Institut, 2003).

Pointen med at forholde sig bredere til de unges fællesskaber og subkulturer er især at her kan man finde nogle brugbare identiteter at møde de unge i, roller som har flere potentialer end dem der dannes i den traditionelle stofrådgivning (der som beskrevet er fanget i den ovennævnte dynamik omkring tabu og stigma) – nemlig den fornuftigt overvejende, den hellige eks-misbruger, den der søger selverkendelse osv. – plus disses skyggesider!

ROLLER I RÅDGIVNING

For en bredere diskussion af rådgivningsformen og dens identiteter – for de skarptlæsende! – se evt. M. Nissen, *Knowledgeable Collectivities of Addiction – Social Practice/Psychological Theorizing*, 2006. (<http://www.sppt-gulerce.boun.edu.tr/default.htm>)

I dialogen med den unge kommer kulturforskningens dyder til deres ret, fx respekt, nysgerrighed, åbenhed og uforfærdethed – og viljen til at sætte på begreb og give modspil. Socialarbejdere kan lære meget af subkulturstudier. Ikke for én gang for alle at få en generel viden om de unges liv – dertil skifter ungdomsmiljøerne alt for hurtigt – men for at indleve sig i processen og dens krav og vilkår.

Neutral grund og bevægelse

Socialarbejderen er imidlertid ikke antropolog. Hun er ikke undtaget fra de lokale forpligtelser og magtforhold, og hvorfor skulle de unge på et opholdssted opfatte sig som 'informerter' i medarbejderens diplomprojekt? I stedet må processen tage form som de unges projekt. For at det er muligt, må man møde de unge 'på neutral grund og i bevægelse' (som de sagde i det københavnske socialpædagogiske udviklingsprojekt 'Vilde Læreprocesser').

Man kommer aldrig ind på livet af så eksistentielle og kontroversielle sider af de unges identitetsprojekter som stofbrug og afhængighed hvis man kun kan tale og handle i en given og fastlagt institutionel ramme (der i øvrigt også næsten altid straks må sætte som præmis at man ikke anerkender de unges vaner). Neutral grund og bevægelse indbefatter

- at socialarbejderen også selv er i spil, og på spil
- at der hersker kvalitetsdimensioner som socialarbejderen ikke uden videre har kontrol over
- at der findes en flerhed af retræte- og alliancemuligheder for de unge
- at selve formålene med aktiviteterne er flertydige og bevægelige
- at alle parter opfatter sig selv og hinanden i et vagt futuristisk skær – på vej til at realisere smukke og livsvigtige utopier.

Alt dette er meget vanskeligt at realisere, og jeg skriver det ikke for at opstille et relationspædagogisk personideal. Igen her må vi have et bredere fokus. Hvilke organisations- og styringsformer er påkrævet hvis man virkelig vil i kødet på noget så bevægeligt som ungdomsliv? Og hvordan udvikler socialarbejderne kompetencer (evner og beføjelser) til at kunne omdanne de organisationer de arbejder i, til et integreret aspekt ved det pædagogiske arbejde?

RELATIONSPÆDAGOGIK

Hvis du ønsker at vide mere om hvilke idealer man kan opstille for pædagogen der arbejder med relationer, giver K.G. Henriksen og S. Magnussen et ganske godt bud på emnet i artiklen *Pædagogiske bolcher – en diskussion på baggrund af Pendlerrapporten* (I: Social Kritik 72, 2001).

Invitation til livet

Nu oplever du måske, kære læser, at alt dette i højere grad handler om gadeplansprojekter end om opholdssteder. Det bringer mig til den sidste del af det indledende spørgsmål, den del der forudsatte at socialarbejderens kompetence nødvendigvis må udfolde sig på et opholdssted.

Hvem siger det?

Det kan godt være at der faktisk skal flere gadeplansprojekter og færre opholdssteder til hvis vi skal gøre noget ved unges stofafhængighed! Men det er ikke mit ærinde her at gøre mig til fortaler for gadeplansprojekter, endsige at lukke opholdssteder.

Jeg vil nemlig hævde at denne forskel i 'foranstaltning' egentlig ikke er afgørende. Socialarbejdere på gadeplan er indimellem så forhippede på at være ude på stenbroen, i miljøet, på de unges hjemmebane, at de glemmer at også gadeplansprojekter er de voksnes socialpædagogiske projekter – hvor socialarbejderne må træde i karakter som fagfolk og som repræsentanter for velfærdsstaten.

På opholdssteder kan man omvendt være så optaget af at man sætter rammerne og danner et hjem som de unge kun bor i midlertidigt, at man glemmer at de unge i praksis er med til at sætte præmisserne – ikke mindst fordi det er deres 'ophold' der finansierer hele foretagendet – og at de også i dette 'hjem' lever deres ungdomsliv ... såvel som uden for det.

Hermed siger jeg ikke at pædagogik simpelthen er et møde mellem mennesker hvor steder, rammer og vilkår er ligegyldige. Det jeg siger, er at det er i et sådant møde at disse ting betyder noget, pædagogisk set.

Jeg har allerede berørt den ene side af sagen: de unge. Opholdsstedernes udgangspunkt henleder opmærksomheden på den anden side: institutionen. Eller rettere: fællesskabet. Efter min mening er den mest frugtbare ind-

faldsvinkel hele spørgsmålet om hvad det er for fællesskaber og livsformer vi gerne vil invitere de unge ind i – ikke selve institutionen med dens regler og roller.

Når folk på opholdsstederne ikke føler sig klædt på til at tage sig af unge misbrugere, kan det handle om at de savner kompetencer til at gå ind i denne type ungdomsliv. Men måske kan det også handle om at de skal være mere med til at udforske og fremstille de normer om 'det gode liv' som opholdsstederne selv repræsenterer. Og derved blive bedre sporet ind på at redefinere disse normer på en måde der kan omfatte de stofbrugende unge

I 1970'erne og 80'erne omtalte man de forskellige konkurrerende behandlingsregimer på misbrugsområdet som 'ideologier'. Det var måske at svinge sig lidt højt op, og datidens tendens til at foretrække kampe, proselytter og store ord frem for pragmatik og nøgtern og åben debat, kan vi se tilbage på nu med overbærenhed og undren. Men der var måske en side ved det som er værd at savne, eller værd at søge efter i nutiden. Her tænker jeg på formuleringen af sammenhængende positive idealer om det gode liv, omsætningen af disse idealer i konkrete livsformer og inddragelsen af svage eller udstødte unge i fællesskaber omkring dem.

Det behøver ikke være så forkromet. Her er et lille eksempel, en fortælling der beskriver hvordan man efter en socialarbejders mening løser det velkendte problem med at vække en ung der har vendt om på nat og dag:

"Så Linda gik simpelthen korporligt ind og sagde: Bettina ved du hvad, nu skal du op! Og jeg synes det der med at hælde en spand vand i hovedet på hende er fuldstændig åndssvagt. Du skal bare ud og stå på gulvet og du skal op og vi skal videre i livet og vi skal have noget ud af vores dag og det nytter ikke noget at sove hele lortet væk".

Læg mærke til ordene "vi skal videre i livet". Det er en kliché af en type der både siges til unge, til kolleger og til forskere. I al sin poetiske/intetsigende overflødighed rummer den et lille hjørne af formidlingen af en livsholdning, en ideologi. 'Vi'et' er inkluderende, værdibaseret og konkret (og ... måske med vilje? ... en smule udflydende – vi kan ikke helt se hvor hun citerer Linda, og hvor hun udtrykker sin egen holdning).

Det store spørgsmål til en ideologisk kliché som denne er om den er troværdig. Ofte bliver den slags netop afvist som "ideologisk" (underforstået falsk og prætentios) af såvel unge som forskere og andre udenforstående. Socialarbejderen bilder sig ind at være inkluderende, men er måske reelt ekskluderende i sin normativitet.

Over for dette troværdighedsproblem er tidens løsen en værdifri, evidensbaseret praksis: Den unge har sine private værdier, og socialarbejderen har sine; herimellem indskydes (viden om) en metode som er effektiv og neutral.

Men et fokus på private værdier og neutrale metoder er alt for snævert når det gælder ægte eksistentielle og dannelsesmæssige spørgsmål. Og forudsætningen om at værdier er private og metoder neutrale, er langt fra selv værdifri. Det er således ikke værdifrit, men opdragelse til nyliberalisme når opfinderne af Motivational Interviewing beder deres brugere: "Take what you want and leave the rest!" (Miller & Rollnick. *Motivational interviewing – Preparing people to change addictive behavior*. Guilford Press, 1991).

NEUTRALE METODER?

Diskussioner om hvorvidt metoder kan være neutrale og værdifrie, kan findes i bl.a. følgende to publikationer:

U.J. Jensen. *Moralsk ansvar og menneskesyn – om holdninger i social- og sundhedssektoren* (København, Munksgaard, 1984)

S. Brinkmann. *Psychology as a Moral Science* (Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, 2006).

Spørgsmålet er selvfølgelig også om den moderne autonomidyrkelse som ideologi er specielt velegnet som modvægt til sin egen skygge, afhængigheden.

I stedet må troværdighedsproblemet tages alvorligt og konkret. Unge, pårørende, kolleger, forskere og andre berørte må inddrages i dialoger om de livsformer og fællesskaber, hvor de unge sluses ind i samfundet. Og det må ske i ægte ideologiske dialoger eftersom livsformerne og fællesskaberne holdes sammen af ideologier. Det vil sige dialoger hvor de unge anerkendes som diskussionspartnere og gives konkret adgang til fællesskaber hvor livets meningsfuldhed fortolkes.

... og udvikles – for vi skal alle sammen op og "videre i livet".

Afhængighed og urintest

– *hvordan virker stoffer?*

AF HENRIK RINDOM, speciallæge i psykiatri, afdelingslæge ved Hvidovre Hospitals psykiatriske afdeling og leder af projektet 'Stofrådgivningen' for unge misbrugere i København

Et rusmiddel er et kemisk stof som man efter kortere eller længere tids brug kan blive fysisk og psykisk afhængig af. Ved fysisk afhængighed forstås at man får det fysisk dårligt, fx med kulderysten, hjertebanken, svedeture, rastløshed osv. hvis man ikke får sit rusmiddel. Det interessante ved fysisk afhængighed er at hvis man ophører med brugen af rusmidlet, aftager de fysiske abstinenser og efter ret kort tid er kroppen vendt tilbage til sin normale tilstand. De fysiske abstinenser er gennemlevet og vender ikke tilbage så længe man holder sig fra rusmidlet.

De psykiske abstinenser eller trangen til rusmidlet er derimod et langt mere kompliceret psykologisk begreb. At trangen eller lysten til at ryge en cigaret er til stede, også mange år efter at man er holdt op med at ryge, er et centralt eksempel på begrebet psykiske abstinenser.

De fysiske abstinenser vil typisk være overstået én til otte uger efter man er holdt op med at indtage rusmidlet. Dette står i skærende kontrast til den psykiske afhængighed som for de fleste rusmidlers vedkommende vil være til stede i meget lang tid. For nogle stoffers vedkommende måske resten af livet. Det er denne psykiske trang til stofferne der i en del tilfælde er medvirkende til at udløse et tilbagefald hos en person der ellers gennem længere tid har været stoffri.

Belønningssystemet

De seneste 15 års hjerneforskning har vist at rusmidlernes evne til at etablere psykisk afhængighed er knyttet til et område i hjernen som kaldes 'belønningssystemet'. Når de nerveceller der indgår i dette område af hjernen bliver aktiveret, udløses en belønning i form af psykisk ro, velvære, afslappethed og veltilpashed. Vi får det psykisk godt når belønningssystemet aktiveres.

Fysiologisk mener man systemet udgør en vigtig del af sulldriften – altså

den psykiske trang til mad. Det fysiske ubehag ved at være sulten er til at holde ud, hvorimod trangen til at få noget at spise kan få mennesker til at gå så vidt som til kannibalisme – hvad som helst, bare man får noget at spise.

Når vi får noget at spise, aktiveres belønningssystemet. Vi belønnes med psykisk ro og velvære. Det er de samme psykiske mekanismer rusmidlerne kan fremkalde, blot meget kraftigere. En lille detalje der understøtter denne teori, er at de fleste rusmidler – undtaget alkohol – er gode afmagringsmidler. Når vi først har stimuleret belønningssystemet gennem indtagelse af rusmidler, forsvinder trangen til mad.

Hvis rusmidlet bruges igen og igen, sker der efterhånden en indlæring der til sidst fører til at belønningscenteret begynder at reagere over for rusmidlet som det reagerer over for mad. Dermed er personen blevet psykisk afhængig af rusmidlet. Vi ser derfor den samme psykiske reaktion over for rusmidlet som vi ser, når mennesker ikke har fået noget at spise. Typisk vil en alkoholafhængig gøre hvad det skal være for at få sin trang til alkohol tilfredsstillet, uanset om det koster helbred, familie og arbejde, ligesom dem der griber til kannibalisme for at få deres sult tilfredsstillet.

Denne viden kan være hensigtsmæssig når man i det praktiske pædagogiske arbejde søger at forstå den rusmiddelfafhængiges reaktioner. Med denne viden kan man slippe for sin egen irritation over den unges selvdestruktive adfærd og modsætningsfyldte ønske om på den ene side at ville stoppe sit misbrug og på den anden side igen og igen få tilbagefald.

Hvem bliver afhængig?

Selv om vi alle er udstyrede med et belønningscenter, er det ikke os alle der udvikler afhængighed. Det er i teenageårene vi eksperimenterer med rusmidlerne. Når unge første gang prøver et illegalt rusmiddel, får de det i langt de fleste tilfælde tilbudt af en ven. Den typiske situation er at nogle af vennerne har rusmidlet med hver gang der festes. Efter at have set de andre have det sjovt på rusmidlet den ene weekend efter den anden, får den unge også lyst til selv at prøve stoffet. Herefter vil der være forskellige faktorer der afgør om den unge udvikler et misbrug der fører til afhængighed.

Umiddelbar fysisk reaktion

Nogle unge oplever et betydeligt ubehag når de indtager et givent rusmiddel, andre finder det 'sjovt nok, men ikke noget særligt'. Endelig er der unge

som hurtigt bliver meget glade for rusmidlets virkning. Det kan skyldes at de rent biologisk reagerer anderledes på rusmidlet, eller at de har særlige psykiske problemer som de oplever bliver nemmere at håndtere når de indtager rusmidlet. Denne gruppe unge har en betydelig risiko for at udvikle afhængighed fordi en sådan 'selvmedicinering' giver dem et særligt incitament til at indtage stoffet igen og igen.

Et dagligt forbrug af et givent rusmiddel – nikotin undtaget – bør opfattes som et symptom på at der er noget i den unges liv der ikke fungerer.

Sløve eller stimulere?

De legale såvel som de illegale rusmidler inddeles i de sløvende og de stimulerende stoffer. De sløvende rusmidler omfatter stoffer som alkohol, benzodiazepiner, GHB (fantasy), hash, dexofan, heroin, metadon og lightergas.

De stimulerende, hvor de hallucinogene stoffer også er med, omfatter amfetamin og kokain som de mest betydningsfulde, men gruppen indeholder også stoffer som ecstasy, psilocybin (svampen spids nøgenhat), LSD og meskalin. Stoffet ketamin kan være lidt svært at placere, det er egentlig et bedøvelsesmiddel, men det kan også fremkalde hallucinationer – en virkning de unge typisk går efter.

Blandt nogle unge er det almindeligt at indtage flere forskellige rusmidler på en gang. Især er det populært at blande et sløvende og et stimulerende rusmiddel.

En meget udbredt kombination er indtagelsen af alkohol i kombination med amfetamin. Hvis man for eksempel skal drikke igennem en aften, kan man modvirke alkoholens sløvende og søvndyssende virkning ved at sniffe amfetamin eller kokain. Samtidig stimuleres det område i hjernen der gør os i godt humør.

Blandt unge med et egentligt, dagligt hashmisbrug ses ofte et samtidigt forbrug af de stimulerende stoffer. Her er det især i weekenderne der indtages amfetamin for delvist at modvirke den sløvende effekt af hashen. Dermed kan man blive mere nærværende.

Alkohol

Alkohol er det rusmiddel som flest danskere kan bruge livet igennem uden problemer, men én ud af trediven, i alt 160.000 danskere over 18 år, er afhængige af alkohol og får dermed ødelagt hele deres tilværelse.

Af Sundhedsstyrelsens MULD-rapport fra 2005 fremgår at 6 % af pigerne og 13,7 % af drengene i alderen 16-20 år har drukket sig fulde seks gange eller flere inden for den seneste måned. En sådan alkoholadfærd kan skabe grundlag for en alkoholafhængighed senere i livet. I et forebyggende arbejde mod alkoholafhængighed vil det være hensigtsmæssigt at få øget viden om hvad der særligt karakteriserer denne gruppe unge.

Hash

Hash er det mest udbredte illegale rusmiddel her i landet og kan købes overalt.

Det fremgår af Sundhedsstyrelsens undersøgelse af de unges livsstil at lidt over halvdelen af alle unge har prøvet hash inden de er blevet 20 år. Det betyder at man ikke kan vokse op i Danmark uden, på et eller andet tidspunkt, at skulle forholde sig til hash.

Unge med et dagligt forbrug af hash giver typisk udtryk for at de føler sig stressede. Grunden til denne stress er ikke sjældent sociale problemer, begyndende psykisk sygdom, personlighedsforstyrrelser eller ADHD. Disse unge bruger ikke hash til at feste på, men som en form for selvmedicinering. Hashmisbrug hos en given ung bør – indtil andet er bevist – opfattes som et symptom på at der er noget i den unges liv der ikke fungerer. Hvis vi ikke ser de bagvedliggende årsager til et misbrug, vil vi have svært ved at ændre misbrugsadfærden.

Et af de store pædagogiske problemer ved hashmisbrug er at det kan være svært at afsløre om en ung har røget hash eller ej. Kun lige efter indtagelsen af stoffet kan man i nogle tilfælde se at den unge har svømmende øjne og virker fjoget. Netop det at rusen ikke opdages af de voksne, angives af de unge som en fordel ved at ryge hash. En konsekvens heraf er at de voksne ikke bemærker unge med støttekrævende problemer. Dette er en af mange gode grunde til at arbejde på at opnå trygge og tillidsfulde relationer til de unge.

Amfetamin, kokain, ecstasy

Amfetamin er det stimulerende stof som flest unge har prøvet. Hver 7. dreng og hver 14. pige har prøvet amfetamin inden de er 20 år. For kokain er tallene hhv. hver 10. og hver 20. Disse to stoffer er så tilpas udbredte i ung-

domskulturen at mange af vores unge vil risikere at få dem tilbudt på et eller andet tidspunkt. Hvis vi vil være med til at præge de unges rusmiddelkultur, skal vi kunne gå i dialog med dem om disse spørgsmål. Ecstasy er mindre udbredt, antagelig fordi stoffet mest bruges i teknomiljøet.

Amfetamin og kokain bruges i langt de fleste tilfælde efter indtagelse af et sløvende rusmiddel. Det kan være hash eller heroin, men oftest drejer det sig om alkohol. Eftersom amfetamin og kokain får den unge til at virke mindre ruspåvirket, kan man risikere at overse hvor meget alkohol de i virkeligheden har drukket. Det store problem i denne situation er at kokainet/amfetaminet kan ophøre med at virke før alkoholpromillen er nede på et niveau den unge kan tåle. Det skaber en risiko for at den unge går over i en alkoholforgiftning uden at man opdager det.

Amfetamin og kokain indtages normalt ved snifning. Nogle – specielt piger – bryder sig ikke om at indtage stoffet på denne måde fordi stofferne irriterer næseslimhinderne. Hos et mindretal indtages stoffet derfor som 'bomber', dvs. at stoffet pakkes ind i bagepapir formet som små kugler. Grunden hertil er at stofferne ville blive ødelagt af mavesyren, men da papiret ikke går i stykker i mavesækken, kan man på denne måde transportere stoffet over i tarmen hvor papiret vil gå i opløsning og først da slippe stoffet ud i kroppen.

Forgiftning

Ved en forgiftning forårsaget af stimulerende stoffer, er det vigtigste overhovedet at få oplyst hvilket stof den unge har taget, fx med en urintest. Forgiftning kan medføre et utal af symptomer:

- Øget vejrtrækning og puls
- Forhøjet blodtryk der udløses fordi stofferne giver en mere eller mindre udtalt sammentrækning af blodkarrene og dermed en større modstand
- Smerter i brystet forårsaget af at blodforsyningen til hjertet bliver mindre, samtidig med at hjertet skal præstere et større stykke arbejde
- Ved betydelig fysisk aktivitet, fx dans, kan optræde væskemangel, temperaturforøgelse og overbelastning af musklerne, hvilket igen kan føre til en alvorlig belastning af nyrerne
- Krampeanfald, angstanfald, rastløshed
- Psykotiske symptomer (især kokain kan afstedkomme så voldsomme psykotiske hallucinationer at den unge dør inden for få timer)

Uanset hvilke symptomer der er tale om, bør en rusmiddelforgiftet ung altid tilses af en læge og helst overvåges på en skadestue.

Urintest

Der findes i dag et utal af urintest på markedet til fornuftige priser. Problemet med disse test er at de er meget følsomme. Det skal forstås sådan at hvis urinen indeholder et kemisk stof der minder om det testen er beregnet til, bliver testen positiv. For eksempel kan testen forveksle visse typer af astmamedicin med ecstasy. Testen kan derfor vise positiv, selv om der ikke er ecstasy i urinen. Det kaldes 'en falsk positiv'. Men før vi går videre med at se på problemerne med brugen af urintest, er det vigtigt at forstå nogle grundlæggende principper.

Generelle forhold

Ved urinundersøgelser kan følgende situationer optræde:

U+ Spor af rusmidler

U - Ingen spor af rusmidler

T+ Testen er positiv

T - Testen er negativ

Vi kan derfor få fire udfald som fremgår af skemaet nedenfor.

	T +	T -
U +	<p>U + / T + Den unge har indtaget et rusmiddel og testen er positiv.</p>	<p>U + / T - Den unge har indtaget et rusmiddel og testen er negativ. FALSK NEGATIV</p>
U -	<p>U - / T + Den unge har ikke indtaget et rusmiddel og testen er positiv. FALSK POSITIV</p>	<p>U - / T - Den unge har ikke indtaget et rusmiddel og testen er negativ.</p>

I den situation hvor den unge har taget et rusmiddel og testen bliver positiv (U+ / T+), ser vi at der er overensstemmelse mellem det den unge har gjort og det testen viser. Det samme er tilfældet i den situation hvor den unge ikke har taget nogen rusmidler, og testen bliver negativ (U - / T -).

I de to andre situationer er der ikke overensstemmelse mellem det den unge har gjort, og det testen viser. Dette kan give problemer hvis testresultatet skal bruges som kontrolforanstaltning over for en ung.

Falsk resultat

I det tilfælde hvor den unge har indtaget et rusmiddel, men hvor testen viser negativ, kaldes udfaldet et falsk negativt resultat. Pædagogen bliver snydt, og den unge oplever blot at kunne fortsætte misbruget uden at blive opdaget. Det er på ingen måde en hensigtsmæssig situation fordi den medfører et brud på tilliden i den vigtige, men sårbare relation mellem pædagogen og den unge (og hans eller hendes kammerater). Konsekvensen bliver at der opstår denne mærkelige, usynlige mur: "De voksne snakker, men vi unge ved bedre".

Ofte skyldes det falske negative resultat at urinen er meget tynd. Problemet er at der ikke er nok rusmiddel i urinen til at testen kan vise positiv. Som nævnt er dette ikke hensigtsmæssigt ud fra en pædagogisk betragtning. Men helt galt går det først hvis en anden ung viser en falsk positiv – altså det tilfælde hvor den unge ikke har taget noget rusmiddel, men hvor testen viser positiv. Det er justitsmord, dvs. at blive dømt for noget man ikke har gjort, og helt uacceptabelt hvis den unge for eksempel bortvises som konsekvens af testresultatet.

Varsomhed med test

Hvis man i pædagogiske sammenhænge beslutter sig for at benytte urintest, er det vigtigt at gøre sig helt klart hvad man ønsker at opnå med det. Måske dækker ønsket om at bruge test i realiteten over en frustration hos de voksne over at de ikke kan styre de unges rusmiddelforbrug – mere end et ønske om at ville hjælpe de unge med de problemer der ligger bag deres misbrug?

Hvis resultatet af en positiv urintest har en pædagogisk konsekvens for den unge, skal prøven som minimum indsendes til et autoriseret laboratorium der kan analysere den samme urin med en mere præcis metode. Alt andet vil være uetisk.

Når urintesten bruges i pædagogisk sammenhæng, skal vi altid være på vagt over for den falske positive test – justitsmordet. Bruges testen derimod i behandlingsøjemed, vil vi hellere have en falsk positiv test end en falsk negativ test. Den falske negative test er i behandlingsøjemed problematisk fordi den kan medvirke til at vi overser et problem.

EKSEMPEL FRA SKADESTUEN

En ung henvender sig på en skadestue i alkoholpåvirket tilstand. Der opstår mistanke om at han også har taget andre stoffer. For at udelukke dette foretages en urintest.

Hvis resultatet viser negativ selv om han rent faktisk har taget heroin (falsk negativ), opdager vi ikke at han er heroinforgiftet. Konsekvensen kan blive at han dør, hvor han kunne være reddet med en sprøjte heroinmodgift.

På skadestuen vil vi hellere have en falsk positiv test, fx at testen viser positiv for heroin selv om den unge ikke har taget noget. I en sådan situation vil man give ham en sprøjte heroinmodgift uden grund, men hellere dét end at han dør.

Urintest er fremstillet til brug i sundhedssektoren, ikke den sociale sektor. Derfor er testene så følsomme at selv den mindste smule af et stof der ligner et rusmiddel vil få testen til at vise positiv. For eksempel kan en urintest vise positiv for heroin efter indtagelse af ca. 10 gram blå birkes (frøene af opiumvalmuen). Testen kan altså ikke skelne mellem heroin og opium fra birkes. Det samme gælder for kodimagnyl hvor testen også viser positiv for heroin.

Brugen af urintest som pædagogisk styreredskab er et udtryk for behandlerfrustration. I magtesløshed over ikke at kunne få en gruppe unge til at holde op med at bruge rusmidler, griber man til urintest – typisk med den konsekvens at en positiv test er ensbetydende med bortvisning.

På visse institutioner vil nogle unge givetvis kunne lade være med at tage rusmidler hvis der hænger en trussel om bortvisning over hovedet på dem. Men de dårligst fungerende, dem der bruger rusmidlet som en slags selvmedicinering, kan i længen ikke lade være og ender typisk med at blive bortvist. Det er netop de unge der har det dårligst, som det så kommer til at gå ud over, dem der i langt højere grad end de andre har brug for hjælp.

En mere hensigtsmæssig fremgangsmåde end brugen af test kunne være en mere konstruktiv dialog med og blandt de unge om den rusmiddelkultur de kender og lever i.

Kun ved at forstå hvad der ligger til grund for at en given ung bruger rusmidler, vil vi kunne lave en strategi for hvordan vi vil hjælpe den unge.

Rusmidler er en del af den virkelighed unge skal kunne forholde sig til i dag. Derfor kan voksne omkring dem ikke hjælpe dem ved at ekskludere dem med en urintest.

Tillid og respekt

– pædagogik, værdier og struktur på et privat behandlingstilbud

AF POUL OG ANETTE FRIBORG, ledere af Tagkærsgaard

Vi arbejder på Tagkærsgaard med enkle, konkrete og strukturerede retningslinjer. Drengene vi arbejder med, har været i misbrug og har hidtil ikke magtet at komme ud af det. Der skal ske en forandring, de skal blive clean – og det er det letteste af det hele.

Udfordringen ligger i at holde sig clean.

Lyst og fornuft

Lysten til at mærke rusen vil drengene altid have i kroppen så de skal have gode redskaber, nye vaner, indsigt og erfaringer som kan erstatte og overvinde lysten når den melder sig igen – også hvis det først bliver om mange år. Sålænge fornuften har styringen, fungerer alting godt, men når lysten har overtaget, skal der mere end fornuft til at modstå fristelsen.

Derfor skal hver enkelt dreng i behandlingen lære at forstå sig selv. Han skal lære sit eget mønster at kende, han skal kende sine styrker og svagheder. Han skal vide hvornår og hvordan han typisk reagerer. Han skal kunne mærke når han drives væk fra fornuften og risikerer at vælge lysten til misbruget igen. Han skal kende sine advarselstegn – for ellers vil lysten få overtaget og misbruget og vanerne tage styringen inden han får slået fornuften til.

Han skal erkende at lysten fremover 'må sendes op til fornuften til godkendelse', inden han reagerer. Han skal øve sig i denne livsform for den ligger langt fra det han plejer. At tænke på konsekvenserne af handlinger, eller at vente med at reagere hvis noget driver ham, er ikke noget han har benyttet sig af i mange år (hvis han nogensinde har lært det). Så vi må give ham massevis af muligheder for at øve sig i ny adfærd, og hjælpe ham med at ændre uhensigtsmæssig adfærd.

Ansvar

Drengenes træning i den nye livsform medfører at vi som voksne skal være konsekvente. Vi kan ikke tillade os at være utydelige eller at skifte mening fra dag til dag. Vi skal kende os selv, kende institutionens fælles regler, vi skal holde os til reglerne – alle sammen – og vi skal forklare og fortælle det samme lige så mange gange der er brug for det. Vi skal orke at være vedholdende, vi skal orke at tage en konflikt frem for at vælge en lettere løsning. Vi skal tro på at det vi gør, nytter noget og er det helt rigtige.

Derfor er vores uge bygget over den samme læst, og hvert døgn har sin egen forudsigelige rytme. Det skaber tryghed, vished og enkelhed og giver overskud til at tage sig af alle følelserne, frustrationerne og til at være i dialog på en respektfuld måde. Ingen råber ad hinanden, vi er sammen med drengene hele tiden og ingen unge er sammen uden der er en voksen i nærheden – medmindre der er tale om to drenge som vi har kendt i mange måneder, og som vi formoder overholder en aftale. Vi er sammen med respekt for hinanden som mennesker, men den voksne er ikke i tvivl om at den unge er anbragt på vores behandlingssted fordi han i døgn drift har brug for voksne omkring sig. Derfor er vi ikke i tvivl om hvem der har ansvaret for hvad der foregår på vores sted.

Balancen mellem medmenneskelig respekt og ulige ansvarsfordeling stiller store krav til både ansatte og anbragte. Vi er en del af et fællesskab. Der er nogle der bestemmer, men måden vi er sammen på og stemningen i huset har alle indflydelse på. Vi voksne kan være meget firkantede og formidle vores budskab meget firkantet, men vi kan også være hyggelige, pjattede og skøre – uden at der på noget tidspunkt er tvivl om hvem der har ansvaret og bestemmelsesretten.

De voksne bestemmer

Vi siger sommetider at vi er bedreviddende. Vi ved bedre, men det behøver ikke at være på en bedreviddende måde. Vi er dem der ved hvad drengene har brug for at lære. Et eller andet sted er den enkelte unge også klar over at han ikke var anbragt hos os hvis han kunne have klaret det selv. Men erkendelse heraf er svær at komme til. Det er svært at overgive sig til vejledning, rådgivning og andres regelsæt.

Derfor er vores regler enkle, tydelige og konsekvente. Det gør det lettere og rarere i det lange løb. Reglerne kan ikke forhandles, ændres eller påvirkes

med argumenter eller humørsvingninger. Hverken vrede eller indsmigring kan ændre på hvad der skal ske eller hvad vi mener. Vi kan tale om det, vi kan være i dialog, men vi ændrer ikke noget.

Skulle dialogen ende med at den unge hidser sig op, er det den voksnes opgave at trække sig, eller bare forholde sig i ro – det er igen den voksne der ved bedst. Den voksne skal hele tiden være bevidst om følgende:

- Hvad vil gavne denne situation?
- Hvad er nyt for den unge at lære lige nu?
- Hvilke nye redskaber kan jeg som voksen bidrage med?
- Hvad har han brug for at erfare?
- Hvilke rollemodeller har han mødt nok af?

Den voksne skal kunne bevare fatningen og overblikket. Måske har den unge brug for at køle af og få tid til at sunde sig før det kan nytte noget at prøve at komme videre.

Vi voksne har en ufravigelig aftale om at ingen kører fra arbejde uden at have færdiggjort uoverensstemmelsen eller konflikten. Ingen ung må ende med at gå i seng om aftenen med en uafklaret sag i bevidstheden. Det er ikke godt for nogen af os.

At ville eller ikke ville være i behandling

Drengene vi får i behandling, siger alle "ja, tak" til at lade sig indskrive (som regel fordi alternativet er en lukket ungdomsinstitution eller måske 'for mors skyld'). Dette 'ja' er alligevel vigtigt for os. Der vil komme dage hvor han fortryder og dage hvor han hader os – og sig selv – for at have valgt det. Der vil også komme dage hvor han har lyst til at stikke af eller lade sig udskrive. De gode dage er der flest af, men de fylder ligesom mindre ...

Skulle han vælge at stikke af, kører vi ikke ud og leder efter ham. Frivilligheden er vigtig. Vi underretter dem der skal underrettes og afventer at han bliver klar over behovet for hjælp. Det sker altid. Vi har endnu ikke oplevet at kontakten ikke er blevet genoptaget. Vi kan være i telefonisk kontakt og forsøge at tale ham til fornuft, men beslutningen om at mødes, eller om at han fortsætter, tages af den unge selv. I meget få tilfælde fører en 'stikken af' til udskrivning. Mere typisk er det at vi bruger hans midlertidige fravær i behandlingen.

Når en ung mærker hvor let det er at falde tilbage, bliver han i reglen

mere parat til at lytte til vejledning og til vores argumenter for gårdens regler. Han begynder at forstå hvad behandlingen går ud på. For os at se er tilbagefald derfor ikke det værste der kan ske.

Tilliden og det autentiske

Hemmeligheder er ødelæggende. Det stærkeste våben mod hemmeligheder er tillid, og tillid må bygges op over lang tid. Drengene vi arbejder med, har typisk ikke tillid til voksne. Derfor har vi travlt med at være troværdige voksne. I første omgang er det os der må arbejde for at opbygge tilliden. Vi voksne skal bevise at vi er til at stole på. Vi kan ikke tillade os at droppe en aftale, bøje en regel, springe over hvor gærdet er lavest, skifte mening fra dag til dag eller uge til uge, eller bare at lade lysten styre frem for fornuften. Vi er konstant overvåget af skeptiske unge – hver med deres egne grunde til at være skeptiske. Men hvis vi er autentiske, troværdige og tydelige i vores signaler, så får vi deres tillid.

Når tilliden er bygget op, kommer drengenes hemmeligheder på banen. Men hvis vi ikke behandler deres tillid med respekt, og hvis vi ikke reagerer hensigtsmæssigt, vil vi sandsynligvis være 'blacklistet' for altid. Arbejdet med unge misbrugere er et arbejde med følsomme, sårbare og svigtede unge som behøver vished, tryghed og forudsigelighed for at udvikle sig.

Derfor har vi enkle, konkrete og strukturerede rammer for dagligdagen – så der bliver plads til den lige så vigtige følelsesmæssige udvikling.

Indskrivningen

Behandlingsforløbet starter i afrusningen, men inden da har den unge været til et forbesøg på Tagkærsgaard med sine forældre og sin sagsbehandler. Her stifter vi ikke alene bekendtskab med den unge, men også med hans familiebaggrund og kommunale samarbejdspartner. Vi skal mødes for at sikre at alle parter er parate til et behandlingsforløb, og ved hvad det indebærer. Der skal informeres ordentligt – for vi kommer til at gå tæt på hinanden, familien og Tagkærsgaard.

Desuden skal vi, som repræsentanter for stedet, fornemme om den unge er motiveret. Han vil sandsynligvis ikke vise det med hverken sprog eller kropssprog. Han vil have sin misbrugsattitude og sin misbrugsadfærd så det handler også om at komme ind bag denne facade og fornemme en snert af

drengen som har det svært. Desuden har vi brug for at kunne forestille os at han kan indgå i den flok som allerede fungerer på stedet.

På formødet informerer vi om alle retningslinjer, regler og samværsformer, og drengen, familien og sagsbehandleren kan stille spørgsmål. Efter et par timer, når alle parter (også os) har fået et tilstrækkeligt indtryk at bedømme ud fra, får den unge en aftalt betænkningstid, typisk et døgn. Hvis han vil os, så er vi klar, og han får datoen hvor afrusningen vil begynde. Sagsbehandleren vil forinden have givet et tilsagn om at bevillingen er klar, så på dette tidspunkt mangler kun den unges tilbagemelding.

Afrusning i privat hjem

Den dag den unge skal begynde i afrusning, afleveres han typisk af forældrene og sagsbehandleren. Han medbringer tøj og nogle få ejendele til værelset. Det hele tages med i den bil der kører ham til forstanderens private hjem, 15 km fra Tagkærsgaard, hvor afrusningen finder sted. Hvorfor? Fordi relationen, respekten for hinanden og åbenheden skal på banen hurtigst muligt.

Han kan have benyttet sig af sin kriminelle, voldelige, grænseløse og respektløse side i går, men fra i dag har han sagt ´ja, tak´ til en ny tilværelse. Det tager vi helt bogstaveligt. Vi tilbyder ham at indgå i et dejligt hus i smukke omgivelser, fyldt med udstyr, muligheder og forpligtelser, et hjem med fællesskab, samvær og opmærksomhed. Med omsorg, medmenneskelighed, hensyn og respekt. Alt sammen noget som kan virke urealistisk, og som ofte står i diametral modsætning til livsformen han forlader.

Hvis han ville benytte sig af sin misbrugslivsform, stak han af med vores tv, musikanlæg, lamper, pc eller andet der kunne omsættes til penge. Han kunne bruge parfumerne på badeværelset, rode i skuffer og skabe eller misbruge tilliden på anden måde. Men det er endnu aldrig sket. Han ville kunne tage en kniv i køkkenet og true sig til noget eller nægte at samarbejde. Men det er aldrig sket.

Han må bruge det vi har. Visse kontaktformer er dog indskrænkede – hans mobiltelefon er inddraget og husets telefoner og pc'er er ikke er tilgængelige for ham. Kontakten til omverdenen er inddraget. Hvis han gerne vil tale med sin familie, er det selvfølgelig i orden, men vi holder os i nærheden. For igen er det os voksne der har ansvaret for at han ikke fristes. Muligheden for at afbryde samtalen i stilhed og lave et opkald uden vores vidende ligger lige for, men vi må sørge for at det ikke gøres muligt.

Respekten og tilliden omfatter ham som menneske – det han inderst inde er – men ikke det han som misbruger har gjort og været vant til. Derfor skal de klare signaler og vores regler og samvær hjælpe ham tilbage til ærlighed, gensidighed og starten på et nyt liv.

Vi møder ham med tillid, men ikke blind tillid. Vi møder ham med troen på det gode, men ikke med naivitet. Vi møder ham med det nye livs vaner, men ved at vanerne fra det gamle liv stadig eksisterer. Så der er tale om en balancegang.

Hver enkelt ung møder og modtager tilliden og det nye liv som han magter det – og det er op til os voksne at dosere tilliden i et omfang han er klar til. Også her skal mængden af frihed og grænsesætning tilpasses konstant. Desuden er stofferne stadig medspillere, eftervirkningerne bølger frem og tilbage, og derfor er han ikke stabil. Den voksne skal være empatisk, og i afrusningen hele tiden fornemme hvor den unge befinder sig – psykisk såvel som fysisk. Hvilke udfordringer og hvilken omsorg har han brug for?

Afrusningen forløber typisk over fem dage, og uanset hvor svingende han er, tager vi hul på livshistoriearbejdet og behandlingsarbejdet. Samtalerne, hans koncentrationsevne og -lyst svinger, men vores udgangspunkt er at han er motiveret til at give det en chance – ellers var han ikke mødt op som aftalt. Så vi går i gang og viser ham vejen. (Selve arbejdsmetoden og de praktiske anvisninger er beskrevet i "Fra fucking barndom til fed fremtid" udgivet af Forlaget Friborg).

Indflytning på Tagkærgaard

Når han efter afrusningen flytter ind på Tagkærgaard, er han så rustet som muligt. Han har prøvet det samme som de andre unge da de var i afrusning, de har en fælles erfaring, ud over at have levet som misbrugere. De har en fælles referenceramme og en forståelse af hvordan det er at komme på Tagkærgaard. Den ny-afrusede unge savner stofferne ganske meget, savner lysten til at være påvirket og har lyst til at tale om stoffer og deres virkning. Det ligger lige for, og har været hans måde at etablere nye kontakter på da han var i misbruget. Denne kontaktform skal ændres så indflytningen på Tagkærgaard er en meget stor udfordring for en stoftrængende, usikker og 'ny-clean' ung fyr. Hvordan skal han få nye kammerater eller venner? Derfor må den voksne hele tiden være ved siden af den nye dreng, ikke mindst når han indgår i samvær med de andre drenge.

Den voksne skal skabe tryghed, vished, bygge videre på det der er lært i

afrusningen og sætte grænser når det bliver nødvendigt. Samvær med andre er det sværeste for en misbruger – hvis ikke det handler om misbrug eller noget der er relateret til det. Det at tale om misbruget, hvorfor det var så godt, hvad han savner og hvad stofferne kunne give ham en følelse af – er helt legalt. Det er mere end det – det er vigtigt. Men det skal foregå sammen med en voksen, og det skal foregå så den unge (eller andre unge der måtte være i nærheden) ikke bagefter er bragt i en tilstand hvor behovet blot føles endnu større end før.

En ny start

Så den første tid på Tagkærgaard – måden den nye dreng får påbegyndt samværet med de andre unge og voksne – er afgørende for hvilken start han får på det nye liv. Om det overhovedet bliver noget han tror på, om han får seje med det, eller om han tænker at det gamle liv er bedre at vende tilbage til.

Får han sluppet den gamle identitet? Vover han at afprøve noget nyt? Hvilke vaner og hvilke egenskaber træder frem? Vælger eller fravælger han noget? Tager han bevidst styring for at fralægge sine vaner, eller lader han stå til og afventer at tiden gør arbejdet for ham?

Adfærden han møder os med, fortæller noget om styrker og svagheder, og giver os dagligt en pejling på hvor han har brug for voksnes indblanding og hjælp. Vi skal hjælpe ham til at se hvad han har gang i – selvom han ikke vil opleve det som hjælp i mange måneder. Vi forstyrrer ham. Han skal i kontakt med sig selv og blive opmærksom på sit samspil med andre. Hans personlige udvikling og behandlingseffekten hænger uløseligt sammen.

Terapi, personlig udvikling, livshistoriearbejde, familiesamarbejde og samtaler er vigtige ingredienser i vores ugeplan. Hertil kommer de ufravigelige hverdagsstrukturer som omhandler alt fra at stå op til tiden, spise, gå i skole, gøre rent, vaske tøj og i det hele taget deltage og bidrage til den personlige succes såvel som til fællesskabet og de andres udvikling.

Alt dette kan kun gro, og gør kun gavn, når vi som personale går forrest og guider den unge i alle gøremål – er konstant sammen med ham, og bevarer ham i centrum.

Institutionsliv >< samfundsliv

Hvis vi tror en ung kan klare sig godt ude i det pulserende liv fordi han klarer sig godt på vores institution, tager vi fejl. En del af vore unge er dygtige

'cirkusheste' der kan lære alverdens ting. Men de lærer tingene udenad, og når de så slippes ud, mangler de visheden og rammerne.

Derfor er det vigtigt at de udfordres når først rutinen og strukturen er indarbejdet. Kan strukturen overføres på en hjemrejseweekend? Kan han også klare det på en campingferie? Kan han fastholde den nye livsform når han flytter i en forsøgslejlighed, og det skal holde længere end nogensinde før?

Vi hjælper ham dårligt, hvis vi lader ham tro at livet bliver lettere når han 'får sit eget'. Det gør det ikke! Han vil dagligt udsættes for fristelser og skal dagligt træffe valg. Derfor er der visse strukturer som skal fungere. Han er mere sårbar end andre unge. Han kan tåle mindre af det ufornuftige liv, end andre unge kan, for han kan hurtigt falde tilbage i gammel adfærd og bringes tilbage i stofmisbruget.

Vores samfund ser ikke med voldsom bekymring på at unge drikker. Det er normalt. De fleste passer deres uddannelse/hverdag og fester i weekenden. Det er en del af ungdomskulturen og har nok altid været det. Men for en ex-misbruger er det fatalt. Hvis han bliver fuld, vil han slippe sin styring på en helt anden måde på grund af sin fortid som afhængig. Derfor skal vi turde – og have mulighed for – at afprøve mange dagligdagssituationer med ham, herunder boformer hvor han ikke er bosiddende på institutionen, men selv afprøver tingene med os i umiddelbar nærhed.

Ledelse og ansatte

For at kunne gennemføre alt dette, er det altafgørende at have en ledelse og ledelsesform som afspejler det der skal foregå på institutionen: forudsigelighed, struktur og tydelige rammer. Vi har meget der skal tales om undervejs og det foregår i fora skabt til formålet: personalemøder, debatmøder og supervision, både på det private og faglige område.

Det er vigtigt at personalet gives mulighed for at arbejde med hver deres og dermed bliver opmærksomme på egen adfærd, og på egne besværligheder med at lade fornuften råde frem for lysten.

Arbejdet med de sårbare unge viser med al tydelighed hvor svært det er at holde en lige kurs – vi er nødt til at støtte hinanden for at kunne støtte de unge med den fasthed vi ønsker at vise dem.

Synliggørelse af misbrug

– et forløb med kompetenceudvikling

AF RIKKE DALENTOFT OG HENRIK JØRGENSEN, socialpædagoger på 'Fløjen' i Århus Kommune

I starten af 2003 besluttede Driftsområdet for børn og unge at gennemføre kompetenceudvikling for personalet på børne- og ungeinstitutionerne i Århus Amt. På et forstandermøde i driftsområdet for børn og unge blev det besluttet at Ungecenter Eghøj – som en af to institutioner – skulle deltage i et pilotprojekt om kompetenceudvikling i håndtering af misbrug. Projektet skulle påbegyndes i efteråret 2004 og afsluttes i sommeren 2005.

Ungecenter Eghøj

Ungecenter Eghøj er en amtslig institution med seks underafdelinger der har hver deres specielle arbejdsområder:

Projekterne (døgntilbud)

Her modtages 14-18 årige som ikke kan rummes i allerede eksisterende tilbud. Målgruppen er bred: unge med dysfunktionel livsstil, social og emotionelle vanskeligheder, brudte skoleforløb, konfliktfyldt forhold til familie og netværk samt kriminalitet, vold og misbrug.

Turbo (dagtilbud)

Her modtages 16-18 årige (under særlige omstændigheder dog op til 23) med dysfunktionel livsstil, sociale og emotionelle vanskeligheder, kriminalitet samt vold og misbrug. Disse unge bor i egen bolig.

1000 ting (butik)

Her kan indskrevne unge komme i beskæftigelse, fx i praktik.

Familieboligen (botilbud)

Her kan (kommende) mødre med behov for støtte bo i en periode.

Nyskovvang (døgntilbud)

Her modtages 14-18 årige med behov for en massiv, længerevarende anbringelse. Nyskovvang modtager unge til afvikling af ungdomssanktion i fase to (anbringelse på åben institution, hvor formålet er at fastholde den unge i et lærende forløb gennem skoleundervisning, arbejde og fritidsaktiviteter) og fase tre (en afsluttende del der foregår i ambulanseregime med tilsyn af den kommunale sagsbehandler hvis formål er at tilse at den unge ikke falder tilbage i kriminalitet).

Fløjen (døgntilbud)

Her modtages 14-18 årige akut og til udredning. Der er plads til ti unge. Fløjen danner udgangspunkt for resten af artiklen.

Fløjen

I det tidligere Egmontgården modtages unge der har problemer i forbindelse med:

- Tidlige skader
- Overgreb
- Omsorgssvigt
- DAMP
- Anden etnisk baggrund

Eller viser tegn på:

- Spiseforstyrrelse
- Selvmordstanker
- Selvskade
- Borderline
- Udadreagerende adfærd
- Eksperimenteren med rusmidler

Akut- og udredningsafdelingerne tilbyder udarbejdelse af socialpædagogiske og psykologiske observationer og udredningsopgaver. Et ophold på Fløjen varierer alt efter opgaven, dog kræver en udredning tre-fire måneder.

Fløjen er normeret til en afdelingsleder, 12 pædagoger, en beskæftigelsesmedarbejder og en madmor. Psykolog og socialrådgiver er tilknyttede.

Hovedopgaver

Afdækning

Når den unge bliver indskrevet akut eller til udredning, er en hurtig afdækning nødvendig. Her har vi fokus på familie og netværk, beskæftigelse, sygdom, misbrug, kriminalitet og vold. Dette for hurtigt at få kendskab til den unges problemer og behov for støtte eller skærmning.

Hurtige indgreb

Da vores unge ofte er misbrugende eller har store psykosociale vanskeligheder, retter vi hurtigt henvendelse til andre instanser, fx ungerådgivningen, centret for selvmordsforebyggelse og det kommunale misbrugsteam.

Udredning

De unge der er indskrevet til udredning, deltager i flere møder, fx revisitationsmøde, statusmøde, gennemlæsning af udredning og udredningsmøde. Derudover afholder kontaktpædagogerne grundarbejds møder, netværksmøde og visitationsmøde.

Selve udredningen bliver udarbejdet af to pædagoger i tæt samarbejde med vores socialrådgiver. Den gennemgås med den unge og dennes forældre inden udredningsmødet.

Pilotprojektet

Da vi over en længere periode havde oplevet at de unge vi modtog, havde større og mere massive problemer med rusmidler, valgte vi at deltage i Århus Amts projekt. De unges brug af rusmidler havde haft en stor indflydelse på den kultur de unge opbyggede på institutionen, og – som samlet personalegruppe – manglede vi nye pædagogiske redskaber.

Vores del af projektet blev gennemført af cand.psych. Pia Frahm og cand.scient. Lisa Lærke Iversen der begge var tilknyttede ungeteamet under Århus Amts misbrugscenter. Kompetenceudviklingsforløbet bestod af tre overordnede elementer:

- En undervisningsdel for den samlede personalegruppe (ca. 30 timer).
- En praksisdel med kollegial supervision og sparring (ca. 12 timer).
- En procesdel hvor der blev arbejdet med forskellige delelementer der beskrives nærmere i det følgende (ca. 32 timer).

Hver enkelt medarbejder fik tildelt en 'makker' under hele procesforløbet, én man arbejdede tæt sammen med og som bistod med sparring og supervision. Konceptet fungerede optimalt og gav grobund for megen positiv udvikling.

Rent kronologisk startede personalegruppen med at udarbejde individuelle kompetenceprofiler der dels afspejlede den enkeltes generelle pædagogiske kompetencer, dels fokuserede specifikt på kompetencer på misbrugsområdet. Der blev lagt vægt på den enkeltes resurser og særlige viden om misbrug.

Derefter var der fællesundervisning der foregik som deciderede undervisningsforløb. Vægten blev lagt på at optimere personalegruppens viden om de enkelte stoffer, deres påvirkning på individet og de psykosociale omkostninger de kan have for den enkelte unge. Forløbet kom også til at synliggøre på hvilke områder vi trængte til mere viden.

I undervisningsforløbet var sparring et vigtigt delelement. I personalegruppen var der medarbejdere der, i kraft af ansættelser andre steder, havde tilegnet sig megen konkret viden om unge og misbrug. Disse medarbejdere blev sat sammen med lidt mere uprøvede kollegaer der søgte sparring på særlige områder. Metoden optimerede den samlede personalegruppes viden, samtidig med at viden og knowhow blev fordelt på flere personer.

De nye kompetenceprofiler valgte vi at bruge som udgangspunkt for at konstruere en decideret videnbank. Her indsatte vi hver enkelt medarbejders kompetencer, specielle viden, tidligere ansættelser med relevans for arbejdet, teoretiske baggrund, kurser mv.

Videnbanken blev undfanget med det formål at optimere indsatsen omkring den enkelte unge. Når vi modtog en ny ung med beskrevne, særlige problemer, kunne vi via videnbanken meget hurtigt sammensætte det team af medarbejdere der skulle arbejde tæt med den enkelte unge. Det kunne for eksempel være tidligt skadede unge der medicinerede sig selv med hash og andre rusmidler. I et sådant tilfælde kunne vi sammensætte et team bestående af medarbejdere med spidskompetencer inden for emnerne 'tidligt skadede' og 'selvmedicinering med rusmidler' så indsatsen blev optimeret.

Den første del af processen, hvor hele personalegruppen var samlet, var en periode med megen diskussion og begrebsafklaring. Der var stor divergens i personalegruppen om definitioner på eksempelvis 'eksperimenterede forbrug' og 'decideret misbrug'. Vi brugte mange resurser på at producere et fælles sprog og en fælles begrebsafklaring. Processen var lang, men meget væsentlig fordi den opbyggede et fælles fundament for den videre proces.

En anden væsentlig faktor i opstartsfasen var arbejdet med at nå til enig-

hed i forhold til den nye tilgang til de unge. En af strategierne var at udvikle en mere åben og fordomsfri tilgang til – og dialog med – de unge. I starten var der en del usikkerhed om hvorvidt det var muligt at implementere en sådan i praksis. Mange medarbejdere mente at det kunne blive problematisk fordi dialogen og åbenheden kunne virke som en legalisering af de unges forbrug af rusmidler, med en stigning i deres forbrug til følge. Dermed ville åbenheden komme til at vanskeliggøre arbejdet med de unge.

Men efter et stykke tid landede vi på en tilgang der både var åben og konstruktiv, men også kritisk. Vi oplevede at de unge tog vel imod den nye, mere fordomsfrie dialog og tilgang – at de slappede mere af nu da deres forbrug var en kendt faktor.

Vores nye pædagogik

Både de akut modtagne unge og dem modtaget til udredning indgår nu i strukturerede samtaler samt udarbejdelse af rusmiddelsprofil og samarbejdskontrakt.

Ugentlige, strukturerede samtaler

En gang om ugen giver vi den unge mulighed for – i rolige omgivelser – at få bearbejdet de ting der fylder i den pågældendes liv. Det foregår i en struktureret samtale der også giver kontaktpædagogen mulighed for at få en bredere viden om den unge og sørge for at opholdet på Fløjen har det nødvendige pædagogiske indhold.

Hvis den unge har et massivt brug af rusmidler, vil der primært være fokus på dette ved samtalerne.

Vi snakker åbent og tydeligt om det vi har observeret siden sidste samtale, og den unge får mulighed for at reflektere over eventuelle ændringer. Er der tidspunkter hvor den unge har røget mere/mindre? Hvornår har det været svært/let at holde sig fra rusmidlerne? Og hvordan har det indvirket på den unges hverdag/struktur?

I forlængelse af samtalen kan der udfærdiges en samarbejdskontrakt hvor den unge er med til at sætte sig nogle mål for den kommende periode.

Samarbejdskontrakter

Samarbejdskontrakterne tager udgangspunkt i de ønsker eller krav som personalegruppen anser for relevante for den unge at arbejde med. Aftalen for-

muleres i fællesskab med den unge og underskrives af kontaktpædagogen og den unge. Kontrakten revideres efter behov og tages op hver 14. dag.

Da misbrugende unge kan have svært ved at overskue fremtiden, er det i reglen små fremskridt vi arbejder med. Flere unge har end ikke forholdt sig til deres forbrug af rusmidler så det kan være det første skridt: at hjælpe den unge med at synliggøre forbruget og den adfærd der følger med. Senere bliver vi mere direkte omkring hvordan den unge kan minimere forbruget, fx med forslag til mål som: 'kun at tage rusmidler til fester eller i weekenden' eller 'udelukkende at ryge hash'.

Kort efter indskrivningen vil den unge blive præsenteret for vores rusmiddelprofil der giver os et meget præcist billede af hvor den unge er henne i forhold til forbrug, misbrug, egen indsigt og motivation for forandring.

Rusmiddelprofil

Skabelonen til en rusmiddelprofil af den unge udarbejdede vi i fællesskab på kompetenceudviklingskurset. Den er siden blevet redigeret og videreudviklet så den passer til vores skiftende målgruppe.

Profilen består af ca. 30 spørgsmål der skal medvirke til at afdække et billede af den unges brug af rusmidler, den unges ønske om at stoppe eller trappe ned samt de sociale aspekter forbundet med brugen af rusmidler.

De indkomne svar bliver noteret i vores elektroniske dagbog så hele personalegruppen kan arbejde aktivt med dem og bruge den høstede viden i den pædagogiske praksis.

Udarbejdelsen af profilen tilpasses den unges mulighed for at deltage – hvor motiveret er han eller hun? Det betyder at det kan strække sig over flere dage at indsamle den ønskede viden. Den unge trækkes væk fra afdelingen for at signalere seriøsitet omkring udarbejdelsen og skabe ro til en fordybende snak.

Hvis det vurderes hensigtsmæssigt, vedlægges rusmiddelprofilen som bilag til udredningen til brug for det kommende opholdssted.

Fløjen bruger rusmiddelprofilen aktivt i arbejdet med den unge. Har vi unge over en længere periode, sker det at der laves en ny profil. Dette for at synliggøre for den unge og omgivelserne at der er sket markante ændringer.

De unge der var med i opstartfasen, har senere meldt tilbage at netop synliggørelsen og hverdagsdialogen omkring deres forbrug/misbrug var med til at åbne deres øjne for egne problemer med rusmidler, samt at det tog noget af presset fra dem at der var så megen åbenhed omkring det.

Det at vi fik påbegyndt denne arbejdsform, gjorde at vi hurtigere kunne afdække de unges problemer og synliggøre hvilke der var relateret til deres forbrug af rusmidler. Det medvirkede til at vores samarbejdspartnere, primært de unges sagsbehandlere og amtskonsulenterne, hurtigere kunne tilpasse handleplanerne efter de unge.

Den nye arbejdsform førte også til en produktudvikling af vores ydelser til kommunerne, fx medvirkede de nye arbejdsmetoder til en hurtigere kortlægning af de unges misbrugsmønstre, hvilket kunne forkorte deres periode i anbringelse. Desuden har vi udviklet et betydeligt tættere samarbejde med de misbrugsbehandlende instanser i kommune såvel som region.

Værelsesfordeling

Fløjen har plads til i alt ti unge, fordelt på tre sektioner med hhv. tre, tre og fire værelser. I vores nye arbejdsmetoder indgik også en ny måde at bruge fordelingen af disse værelser på.

Afhængigt af forholdene på institutionen og det aktuelle omfang af rusmidler i omløb, informerede vi ved indskrivningen af den enkelte unge om at vi forbeholdt os ret til at flytte den pågældende til andet værelse hvis vi fandt det pædagogisk nødvendigt. Vi opererede med to løsningsmodeller:

- Vi kunne anbringe de mest forbrugende unge i én afdeling, for at arbejde med dem samlet, og samtidigt skærme de andre unge fra at blive involveret i stofkulturen.
- Vi kunne anbringe to ikke-misbrugende, resursestærke unge med en enkelt misbrugende ung. Dette for at vurdere om de to unge kunne have en positiv påvirkning på den enkelte misbrugende unges adfærd og motivation.

Før vi startede på kompetenceudviklingskurset, kendte vi til de unges forbrug af rusmidler, men gik ikke aktivt ind i en behandling af problemet. De unge skjulte deres forbrug og ville ikke snakke med os om det. Da vi fik nye handlemuligheder til at gå i dialog, og større viden om rusmidlernes virkning og behandlingsmuligheder, ændrede dette billede sig. Vi påtalte det, når vi så de unge påvirkede, snakkede åbent om risici og tydeliggjorde hvilken pædagogik vi fremover ville arbejde med.

Vi ændrede indholdet af den eksisterende døgnrytme og delte dagen op i moduler: morgen (kl. 8.00-12.30), middag (kl. 12.30-17.30) og aften (kl. 17.30-22.30). Den unge kunne ikke deltage i et modul hvis vedkommende var påvirket, men gerne i det næste modul.

Mange af vores unge angav kedsomhed som en af faktorerne til deres misbrug. Det medførte at vi påbegyndte en pædagogisk offensiv på områder som beskæftigelse og døgnrytme. De unge forpligtiger sig nu, via samarbejdskontrakterne, til at indgå i enten et skoletilbud eller en form for dagsbeskæftigelse. Det kan for eksempel være en arbejdspraktik, eksternt eller internt på institutionen, der kan holde dem aktiverede og generere en fysisk træthedstilstand, og som kan flytte de unge fra de deciderede stofmiljøer til mere fremadrettede og produktive miljøer.

Vi slår hårdt ned på sprog og adfærd relateret til misbrug. De unge må ikke i fællesrum tale om hverken rusmidler, dét at være påvirket eller om deres udskejelser. Deres sprog bliver øjeblikkeligt korrigeret, efterfulgt af et tilbud om at fortsætte samtalen med en pædagog på værelset.

Det er blevet forbudt at have plakater, tomme flasker, smykker, musik og tøj med hamplade eller lignende. Disse ting bliver straks konfiskeret.

Perspektivering

Hele processen, kurset og planlægningen af den ny tilgang og pædagogik har for den samlede personalegruppe været god og konstruktiv. Vi har fået opbygget et fælles sprog, har fået afklaret begreber, har fået en fælles pædagogik og har fået oparbejdet specialviden og kompetencer inden for det specifikke område. Samtidigt har vi fået disse ting implementeret i vores daglige praksis, til gavn for personale såvel som unge. Det har været en proces der har affødt mange diskussioner og hvor vi har været vidt omkring.

Processen er fortsat efter projektperioden, og vi søger stadig at udvikle på de metoder der skal støtte vores målgruppe. Set i forhold til samfundsudviklingen og tidsånden påbegyndte vi projektet på et velvalgt tidspunkt. Antallet af unge med misbrugsproblemer der kommer til os, har bestemt ikke været stagnerende, tværtimod oplever vi at de unge vi modtager, har mere massive problemer der kan relateres til deres misbrug end tidligere.

Overleveringen af den viden vi har tilegnet os, kommer også i spil ved ansættelse af nye medarbejdere. De bliver selvfølgelig præsenteret for arbejdskulturen, men får også en gennemgribende introduktion til de redskaber vi har udviklet.

På Eghøj drøftes jævnligt muligheder og forandringer i forhold til at optimere indsatsen til unge med brug af rusmidler, fx arbejder vi med tanken om at etablere en decideret misbrugsafdeling et stykke fra institutionen. Det

skal være en afdeling hvor vi decideret kan arbejde med de unge som er ude i et stort misbrug. Det ville medvirke til at vi betydeligt bedre kunne skærme de andre unge fra de risici det kan medføre at være anbragt.

Litteratur og links

- Amtsrådsforeningen. *Status om indsatsen overfor børn og unge med misbrugsproblemer*. Notat. 2004.
- Ege, Peter. *Stofmisbrug og afhængighed*. Hans Reitzels Forlag. 2004.
- Ehrenreich, Ditte & Jette Nyboe. *Lov til et bedre liv – retssikkerhed for socialt udsatte*. VFC Socialt Udsatte. 2004.
- Ehrenreich, Ditte & Susanne Pihl Hansen. *Undersøgelse af unge under 18 år med misbrugsproblemer*. VFC Socialt Udsatte. 2006.
- Frahm, Pia & Lisa Lærke Iversen. *Håndtering af unge med misbrug på Århus Amts Børne- og Ungeinstitutioner 2004-2005 – evalueringsrapport af pilotprojekt*. Århus Amt. 2005.
- Friborg, Anette. *Fra fucking barndom til fed fremtid*. Forlaget Friborg. 2006.
- Lipsky, Michael. I: Ehrenreich & Nyboe. 2004.
- Nissen, Morten og Christine Vinum. *Indsatsen over for unges misbrug i København*. Vilde læreprocesser. 2003.
- Olesen, Søren Peter, Leena Eskelinen & Dorte Caswell. *Faglighed i socialt arbejde som forskningsgenstand – et kritisk konstruktivt perspektiv*. AKF 1. 2005.
- Pedersen, Mads Uffe. *Udvikling af misbrug og afhængighed af rusmidler*. Århus Universitetsforlag. 2005.
- Rindom, Henrik. *Rusmidlernes biologi – om hjernen, sprut og stoffer*. Sundhedsstyrelsen. 1999.
- Socialministeriets bekendtgørelse nr. 1651 af 13.12.2006. Bekendtgørelse om garanti for social behandling for stofmisbrug til unge under 18 år i særlige tilfælde
- Socialministeriets vejledning nr. 99 af 05.12.2006. Vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familier (Vejledning nr. 3 til Serviceloven).
- Socialpædagogen nr. 11, 3. juni, 2005.
- Thisgaard, Ole & Henriette Zeeberg. *Undersøgelse af under 18-årige stofmisbruges situation*. Formidlingscentret for Socialt Arbejde. 2001.

Vind, Leif & Katrine Finke. *Ambulante behandlingstilbud til unge under 18 år med misbrugsproblemer*. Center for Rusmiddelforskning. Århus Universitet. 2006.

Zeeberg, Henriette og Karen Rostrup Böyesen. *SKP til misbrugere og hjemløse – metodehæfte om arbejdet med de nye målgrupper for støtte- og kontaktpersonordningen*. VFC Socialt Udsatte. 2006.

www.cefu.dk

Center for Ungdomsforskning, Learning Lab Denmark. Danmarks Pædagogiske Universitet.

www.crf-au.dk

Center for Rusmiddelforskning. Hjemmesiden omfatter bl.a. link til Dan-Ris der er et register over behandlingstilbud til stofmisbrugere. Deres årsrapport rummer nøgletal fra døgnbehandlingen af stof- og alkoholafhængige i Danmark.

www.DR.dk/apropos

Indeholder en udsendelse fra P1 om forhold der kan føre til et rusmiddel-misbrug. Den kan høres på en computer med lyd kort og/eller downloades på en Mp3 afspiller.

www.los.dk

Landsforeningen af Opholdssteder, botilbud og skolebehandlingstilbud. Medlemsorganisation og samarbejdspartner i kompetenceudviklingsprojektet.

www.mindblow.dk

En hjemmeside under Sundhedsstyrelsen, bl.a. med oplysninger om rusmidler, deres virkning og hvor man kan få hjælp samt historier om unge og misbrug.

www.misbrugspolitik.dk

Hjemmesiden har til formål at orientere politikere og befolkningen som helhed omkring udviklingen på misbrugsområdet. Indeholder bl.a. lovstof og debat om misbrugspolitik.

www.netstof.dk

En kommunal hjemmeside, bl.a. med oplysninger om stoffer, behandlingssteder, ung-ung brevkasse og chat-room.

www.servicestyrelsen.dk

Servicestyrelsens arbejde vedr. især udsatte grupper, børn og unge, handicappede og ældre. Styrelsen hører under Socialministeriet. Samarbejdspartner i kompetenceudviklingsprojektet.

www.sst.dk

Sundhedsstyrelsens Center for Forebyggelse varetager forebyggelse og sundhedsfremme i forhold til stofmisbrug.

www.stofblad.dk

Hjemmeside for STOF – tidsskriftet for stofmisbrugsområdet. Her kan der tegnes et gratis abonnement på bladet og gamle numre kan downloades.

www.vildelaereprocesser.dk

Debatforum for mennesker der arbejder med unge. Indeholder bl.a. artikler om socialt arbejde med unge, om læring og om misbrug.

www.vfcudsatte.dk

Hjemmeside for Udsatteenheden under Servicestyrelsen. Fakta, artikler og publikationer om socialt arbejde med udsatte grupper.

Bilag 1

Projektbeskrivelse

I 2006 gennemførte Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte (i dag en del af Servicestyrelsen) i samarbejde med LOS (Landsforeningen af opholdssteder, botilbud og skolebehandlingstilbud) et projekt med kompetenceudvikling for medarbejdere på socialpædagogiske opholdssteder der modtager unge der har problemer med misbrug. Baggrunden for projektet var at der i sommeren 2005 blev indført en behandlingsgaranti for unge under 18 år med misbrug og at flere undersøgelser viste at unge med misbrug har behov for tilbud der ikke fokuserer på misbruget alene, men arbejder med hele den unges situation. Projektet byggede på en antagelse om at disse unge kunne profitere af de socialpædagogiske opholdssteders tilbud, men at opholdsstederne ikke altid har tilstrækkelig faglig ekspertise til at håndtere misbrugsproblemer blandt de unge.

Projektets organisering

For at kvalificere planlægningen af projektet blev der nedsat en arbejdsgruppe med repræsentanter fra KL, Amdsrådsforeningen, Center for Rusmiddelforskning, UFC Børn og Unge (nu også en del af Servicestyrelsen), ledere af to socialpædagogiske opholdssteder samt projektmagerne. Arbejdsgruppen udformede undervisnings- og aktivitetsplanen. Rammen for forløbet var en vekselvirkning mellem landsdækkende og lokale seminarer, erfagruppemøder med deltagelse af 2-3 opholdssteder og erfagruppemøder for ledere – i alt 8-10 dage fordelt på et år. For at sikre implementeringen af viden og kompetencer på de enkelte opholdssteder var det en forudsætning for deltagelse at alle medarbejderne og ledere på opholdsstederne deltog i samtlige aktiviteter i projektforløbet.

Som et led i informationsindsatsen for projektet blev der før projektstart afholdt et opstartsseminar for socialpædagogiske opholdssteder der arbejder med unge. Her blev projektet præsenteret og derudover blev nogle af de

væsentlige temaer i arbejdet med unge med misbrug introduceret. 11 opholdssteder meldte sig til projektet hvoraf 8 gennemførte hele forløbet. En oversigt over disse 8 steder findes i bilag 2.

Der meldte sig færre opholdssteder end forventet til projektet. Kravet om at alle medarbejdere skulle deltage viste sig at være for stort. Af resurse-mæssige årsager vurderede flere steder at de ikke kunne gennemføre så langt et forløb med hele personalegruppen. Fremmødet for de deltagende opholdssteder svingede da også meget. Især de mindre steder med få medarbejdere var sårbare i forhold til uforudsigelige begivenheder og akutte problemer på opholdsstedet der nødvendiggjorde en omgående pædagogisk intervention.

Mål og metode

Formålet med projektet var at opkvalificere indsatsen for unge med misbrug gennem udvikling af kompetencer blandt medarbejdere og ledere på socialpædagogiske opholdssteder. Et af målene var at de deltagende opholdssteder udviklede strukturer og procedurer for opholdsstedets og medarbejdernes indsats over for unge beboere der havde et problematisk rusmiddelbrug.

Et vigtigt element i kompetenceudviklingen var en vekselvirkning mellem videntilførsel og refleksion. På de fælles seminarer fik opholdsstederne ny viden via oplæg fra eksterne oplægsholdere. Vigtige temaer i oplæggene var rusmidlernes indvirkning, kompleksiteten i udvikling af misbrug hos unge og erfaringer fra andre tilbud der arbejder med unge med misbrug. I refleksionsfora på seminarerne og i erfagrupper blev den nye viden sat i relation til eksisterende erfaringer og pædagogisk praksis hos den enkelte medarbejder og på de enkelte opholdssteder. Disse fora blev også brugt til at reflektere over konkrete problemer med unges misbrug fra opholdsstedernes hverdag – og bearbejde dem.

I løbet af projektet viste nogle problemer sig at være gennemgående for flere opholdssteder. De blev bearbejdet i de fælles fora på seminarerne. Udvalgte cases fra opholdsstedernes hverdag blev gennemspillet af professionelle skuespillere som forumteater. Inddragelsen af hverdagsproblemer i dramatiseret form gav deltagerne mulighed for at se deres egen praksis udefra. Det gav en særlig mulighed for faglig refleksion at få disse situationer præsenteret i et plenum af kolleger og at få egne forslag og refleksioner spejlet.

En paneldebat med repræsentanter for de professionelle der optræder i en anbringelsessag blev brugt til at udfolde og debattere samarbejdet mellem kommune, opholdssted og misbrugsbehandlingstilbud.

Udvikling af strukturer og procedurer i forhold til indsatser over unges misbrug tog udgangspunkt i det enkelte opholdssteds pædagogiske grundlag. Med inspiration fra andre opholdssteders erfaringer blev de sidste erfamøder og et afsluttende møde på hvert opholdssted brugt til at udarbejde strukturer og procedurer på det enkelte opholdssted således at de blev afstemt efter de aktuelle forhold på opholdsstedet og i omverdenen – og at der fremover bliver fulgt op på disse procedurer på opholdsstedets personaledage.

Deltagerne har givet udtryk for at projektet har givet dem et mere nuanceret og reflekterende forhold til arbejdet med unge der har et problematisk rusmiddelbrug, bl.a. oplevede deltagerne at flere af oplæggene åbnede deres øjne for at arbejdet med misbrug ikke adskiller sig væsentligt fra at arbejde med andre af de unges problemer.

Inddragelse af medarbejdere og ledere

Et andet vigtigt element i projektet var inddragelse af ledere og medarbejdere i planlægning af indholdet i projektforløbet således at de fik ejerskab til og oplevede sig medansvarlige for projektet. I praksis blev der oprettet en særlig leder-erfagruppe der blev inddraget i planlægningen af forløbet, og hvor særlige ledelsesproblemer blev rejst. Efter hver aktivitet havde medarbejderne mulighed for at give en mundtlig og skriftlig (spørgeskemaer) vurdering.

Inddragelse af lederne i planlægningen medførte et fokusskift i projektforløbet. Oprindeligt var det udgangspunktet for projektet at udvikle kompetenceprofiler for hver enkelt medarbejder og hvert opholdssted. Men allerede på det første leder-erfamøde stod det klart at opholdsstedernes ledere ikke kunne tilslutte sig denne model. De efterlyste konkret viden om unge med misbrugsproblemer og mente ikke at deres medarbejdere ville se kompetenceprofiler som et nyttigt redskab. Også medarbejderne meldte tilbage med ønsker om konkret viden om misbrugsemner. Indholdet i projektet blev tilpasset undervejs influeret af responsen fra både ledere og medarbejdere. Videndelen fik således en høj prioritet i den første halvdel af projektforløbet.

Bilag 2

De deltagende opholdssteder ved projektets afslutning

Medlemssted	Antal deltagere	Adresse	Telefon
Semaiskolen www.semaiskolen.dk	8	Kalumvej 58, 9700 Brønderslev	96 67 82 00
Gimle www.opholdsstedetgimle.dk	6	Ndr. Molgervej 10, Molger, 8700 Horsens	75 67 45 02
Gunderup www.gunderup.dk	7	Gunderupvej 9 B, 9260 Gistrup	98 33 31 66
Gl. Krogaard www.gl-krogaard.dk	7	Jellingevej 13, 9230 Svenstrup	98 31 82 81
Jabes www.jabes.dk	8	Hegnedevej 8, 4130 Viby Sjælland	20 86 20 27
Kattinge Vig www.kattingevig.dk	6	Boserupvej 100, 4000 Roskilde	41 42 29 11
Opholdsstedet Boserup www.opholdsstedet-boserup.dk	7	Boserupvej 100, 4000 Roskilde	40 31 35 93
Odamsgård www.odamsgaard.dk	6	Løgstørvej 73, 9500 Hobro	98 52 44 59
I alt	55		
